

**Læsø
Museum
2017**

**Museumsforeningen
for Læsø**

Udgivelse, redaktion og tilrettelæggelse:

Museumsforeningen for Læsø

og Læsø Museum

© 2018

Grafisk tilrettelæggelse: Indtryk

ISBN 978-87-88683-55-4

ISSN 1903-8372

Forside: Sølyskatten fra Bogøgård, Vesterø,

i den nye Søfarts- & Fiskeriudstilling.

Foto: Læsø Museum

Bagside: Åbningstider 2018

Indhold

Læsø Museum 2017	4
<i>Simon Kyhn-Madsen</i>	
Museumsforeningen for Læsø 2017	8
<i>Jette Munk</i>	
Hyrdepige i Holtemmen	13
<i>Arnt Jerup Wiis</i>	
Sølvskatten fra Bogøgård	18
<i>Simon Kyhn Madsen</i>	
Spor efter min bedstefar Niels Peder C Jacobsen	22
<i>Ann-Elisabeth Lose</i>	
Mejerier og mælkeproduktion på Læsø omkring 1930	28
<i>Niels Jørgen Lysdahl Nielsen</i>	
Skilsmisse anno 1798	36
<i>Kathrine Tobiasen</i>	
Om Lorensberg og Læsøbageren	41
<i>Anette Agerboe da Rosa</i>	
Museumshuset Byrum Hovedgade 68	56
<i>Simon Kyhn Madsen</i>	
Kunstnerne på Læsø	66
<i>Jon Eirik Lundberg</i>	
Museumsforeningen for Læsø 2017	71
Læsø Museum 2018	72

Læsø Museum

2017

Indsamling, registrering, bevaring og forskning

I sidste halvår af 2017 havde museets personale særdeles travlt med at flytte museets samling fra midlertidige lokaler på Gl. Kirkevej 6B i Byrum til det nye magasin på Byrum Hovedgade 68. Samtidig holder museet fast i sin af Slots- og Kulturstyrelsen godkendte strategi om at begrænse optaget af nye genstande i samlingen. I 2017 optog museet 3 nye genstande i samlingen.

Også 2017 blev et godt år for Læsøs tængede huse. Danzigmannvej 6 (Uldgården) fik tang på den tilstødende smedje, Hedvigs Hus blev færdiggjort, Snebærvej 1 og 1A (Knøw og Lille Tanghus) har begge fået et nyt flot tag, og også Alleen 3 er færdig. I 2018 fortsætter arbejdet, hvor blandt andet Museumsgården skal have udskiftet en del af taget over stuehuset.

Samarbejdet med Bevaringscenter Nordjylland fortsatte i 2017 med få ændringer. Efter det nye museumshus stod færdigt, fik museet hjælp af BCN til at sikre de udstillede genstande. I slutningen af året hjalp 3 medarbejdere fra BCN desuden museet med at fotografere og flytte dele af samlingen fra Gl. Kirkevej 6B til museets nye magasin.

Efter et særdeles godt samarbejde med Nationalmuseet lykkedes det at få lov at låne de resterende to tredjedele af Bogøgårdskatten, således at den samlede skat kunne fremvises i museets nye lokaler fra sommeren 2017.

Formidling

Museumsgården slog dørene op for en ny sæson den 11. april og lukkede igen i skolernes efterårsferie den 20. oktober. Det resulterede i et besøgstal på Museumsgården på 11.030 gæster, lidt færre end i 2016. Fra den 29. juli 2017, hvor det nye museumshus åbnede, og frem til årsskiftet besøgte 3128 det nye museum. Samlet set bliver besøgstallet på Læsø Museum i 2017 på 14.158 gæster. Et tal som museet håber at kunne øge yderligere i 2018. Udover almindelige åbningstider arrangerede museet 3 store åbent hus-arrangementer i 2017: Forårgudstjenesten den 21. maj med ca. 200 besøgende, Sines 150 års fødselsdag 13. juli, hvor også Geotrail Go-aktiviteten "Livet på Lynggården" havde premiere, med 256 voksne og 106 børn. Til høstgudstjenesten den 10. september deltog ca. 200 mennesker. Også

i 2017 gæstede knipledamerne Museumsgården til stor glæde for museets gæster. I alt lavede museets ansatte 37 rundvisninger, hvoraf 18 var for skoleklasser, 9 offentlige og 10 private.

Et nyt arrangement så dagens lys i 2017, ”Tanghusenes Dag”, der med stor succes afholdtes den 15. oktober omkring den nyrestaurerede Uldgård i Gammel Østerby.

Museet besluttede i 2017 at oprette en facebook-side. Den gik i luften den 6. april og har i dag 532 følgere. Siden april er der lavet 279 opslag på siden.

Lokalhistorisk arkiv

I 2017 åbnede arkivet første gang den 6. april på grund af flytningen til det ny museumshus på adressen Byrum Hovedgade 68. I 2017 besøgte 135 lokalarkivet. Antallet af henvendelser, der besvaredes skriftligt eller over telefonen, var 71. Tusind tak til de dygtige frivillige på arkivet.

Publikationer

Læsø Museumsforening og Læsø Museums Årsskrift for 2016 blev indledt af Jens Morten Hansen, der fortalte saltets historie fra tidlig middelalder frem til 1810. Britta Jørgensen startede beretningen om Pensionat Strandgården og hendes mormor Anna Axelsen, der som den første åbnede pensionat på gården. Sonja Nielsen fortsatte, hvor Britta Jørgensen slap, og fortalte om livet i køkkenet på Strandgården efter salget til Oda og Poul Mortensen i 1947. I 2017 blev der på Læsø diskuteret ny færge på livet løs. Museets bidrag til debatten kom med Michael Nordstrøm Pedersens artikel om det stigende kapacitetsbehov på Læsøfærgerne fra 1961 og frem. Kay

Magasinet, som det så ud i julen 2017.

Foto: Læsø Museum

Johannsen sluttede af med en beretning om haver og havefælliger på Læsø, en vigtig fortælling fra Læsøboernes særegne historie.

I foråret udkom 3. del af ”Som jeg husker det – forretninger på Læsø i 1900-tallet”. Til næste år vil den blive fulgt op af en 4. del omhandlende landbruget på Læsø.

FN 162 Ellen

I 2017 sejlede Ellen igen, efter at svampeskaden blev udbedret i 2016. Det betød, at Ellen kunne sejle med medlemmer både til Havets Dag og Jomfruhummerfestivalen. Det blev til i alt 110 gæster i 2017.

Hedvigs Hus

I 2017 kom der endelig nyt ålegræs på den sidste del af staldbygningen, og huset står nu så færdigt, som det kan lade sig gøre med et gammelt hus, som til stadighed skal gås efter i sømmene. Samtidig med afslutningen af taget fik museet lavet en ny udstilling under det nye tangtag, hvor man blandt andet kan se og høre laugets formand Lilli Pedersen fortælle om, hvordan det var at vokse op i Hedvigs hus. Fortælleafternerne blev besøgt af 162 mennesker fordelt på 11 aftener. Åbent hus-arrangementet blev besøgt af mindst 1960 personer, og Valborg aften trak 81 af huse. Høstfesten gav 108 besøgende, og et nyt arrangement, "Tanghusenes dag", lokkede 50 personer forbi Hedvigs hus.

Museumshuset Byrum Hovedgade 68

Året 2017 vil især blive husket som året, hvor dørene blev slået op til det nye museumshus på Byrum Hovedgade 68. Huset stod færdigt i foråret, men af forskellige årsager lykkedes det ikke at færdiggøre udstillingerne førend i slutningen af juli måned, og derfor måtte indvielsesdatoen flyttes fra den 1. til den 29. juli. Resultatet var heldigvis værd at vente

Et færdigt museumshus, set fra Torvald Hansens tårn. Foto: Læsø Museum

på. Indvielsesdagen forløb på trods af silende regn uden de store problemer. Det største problem blev at finde plads til de mange besøgende, som havde valgt at dele dagen med museets personale, bestyrelse og frivillige fra laugene, der sørgede for, at alle havde en dejlig dag.

Museets personale glæder sig til at byde endnu flere gæster velkommen i museets udstillinger og butik i 2018.

Lis Augustinus, klar med saksen, og konferencier Leif Ladefoged kort før indvielsen af det nye museumshus. Foto: Læsø Museum

Jette Munk

Museumsforeningen for Læsø

2017

2017 har været et spændende og udfordrende år for Museumsforeningen.

Foreningen har 637 betalende medlemmer, der kommer hele tiden nye til, og enkelte falder fra.

Vi er taknemmelige for den store opbakning.

Der har været afholdt 6 bestyrelsesmøder, flere arrangementer, bogudgivelse, samt deltagelse i åbningen af det nye Museumshus, hvilket var et af årets højdepunkter.

Færdiggørelsen af det nye Museumshus har givet anledning til mange møder i bestyrelsen for Museet, hvor tre medlemmer fra Museumsforeningen er repræsenteret.

Generalforsamling

Torsdag den 23 marts blev der afholdt generalforsamling i Aktivitetscenteret i Byrum.

Der var 50 fremmødte, og det nye årsskrift for 2016 med spændende artikler om Læsø og læsøboerne blev udleveret. Årsskriftet bliver til i samarbejde mellem Læsø Museum og Museumsforeningen.

Louis Drewes blev valgt til dirigent, og Anette Agerboe da Rosa til referent.

Louis Drewes førte os gennem generalforsamlingen på sin egen humoristiske og professionelle måde.

På valg var Erik Møller Sørensen, Jens Ydegård, Vindy Christiansen og Jette Munk. Vindy Christiansen ønskede ikke genvalg.

En stor tak til Vindy for deltagelse i bestyrelsesarbejdet.

Valgt blev Erik Møller Sørensen, Jens Ydegård og Jette Munk og som nyt medlem Karin Engel Jønsson.

Som suppleanter blev valgt Lone Dolmer og Anita Vesterdorf.

Under kaffen blev der vist endnu en læsøfilm anno 1949 med musik og indtalt af Louis Drewes.

En stor tak til Louis Drewes for bevarelse af Læsøs Kulturarv.

Foreningen konstituerede sig på et senere bestyrelsesmøde.

Formand Jette Munk, næstformand Karin Engel Jønsson, kasserer Birgit Stoklund, sekretær Erik Møller Sørensen.

Øvrige medlemmer er Jens Ydegård, John Andersen og Irmelin Stoklund.

I Museets bestyrelse er Erik Møller Sørensen, Birgit Stoklund og Jette Munk repræsenteret.

Bogudgivelse

Lørdag den 24. juni udkom "Som jeg husker det" -3 om Forretninger på Læsø i 1900 tallet, skrevet af Karin Engel Jønsson. Læsø Cafeen havde lagt lokale til og trakterede med vin og lækre pindemadder.

100 gæster var mødt frem, og der blev solgt bøger signeret af Karin Engel Jønsson.

Der var taler ved Leif Ladefoged, Jens Morten Hansen og Jette Munk.

Der blev fortalt om butikker, der var engang overalt på øen, og der blev læst op fra bogen.

Jeg vil gerne takke alle, der har bidraget til bogen: Læsøboere, der har fortalt deres historie, frivillige

interviewere, Karin Jønsson, der har samlet alle trådene og skrevet bogen, og ikke mindst tak til alle, der har støttet os økonomisk.

Vi er i Museumsforeningen utrolig stolte over at være med til at skrive historie, historie om Læsø, læsøboerne og deres liv, som det var engang.

På nuværende tidspunkt er bog nr. 4 om Landbruget på Læsø ved at tage sin begyndelse.

Markedsdage

Glade markedsgæster, salg af alt hvad der hører sig til på et marked, også bøger og god "læsøsnak." Museumsforeningen var til stede med salg af bøger, nye som gamle.

Den nye bog om Forretninger på Læsø var denne sommer den mest solgte.

Foredrag

Den 9. maj i Bødehuset i Vesterø fortalte Karl-Erik Frandsen, pensioneret lektor i historie fra SAXO-instituttet ved Københavns universitet, om "Uægte børn og deres forældre på Læsø mellem år 1685 og år 1812".

Der blev gjort rede for, hvor mange "uægte" børn der blev døbt i forhold til "ægte", hvem var mødrene, og hvem var fædrene.

Kildematerialet var, foruden kirkebøgerne, birketingets justitsprotokoller, som var gennemgået for hele perioden. Det havde været et stort arbejde.

Mellem 50 og 60 var mødt op til denne aften, helt overvældende; det var heller ikke alle, der fik en stol at sidde på.

Et spændende foredrag, og man kan kun gisne om, hvad der fik så mange til at komme.

Foreningen var vært ved et glas vin og ost.

Museumsindvielse

Den 29. juli oprandt dagen for indvielse af det nye Museumshus, en dag vi alle havde glædet os til.

Flaget var hejst i anledning af denne festdag, en gave fra Museumsforeningen.

Museumsforeningen for Læsø ønsker Læsø Museum, hele Læsø, store som små, unge som gamle, alle turister, alle os, der elsker Læsø, stort til lykke med det nye/gamle hus.

Et hus, der sammen med den gamle tanggård, den sejlede Ellen og det "levende" Hedvigs Hus, skal opleves, bruges og besøges.

Et hus med mange muligheder for udstillinger, for søgen i gamle bøger og arkiver, et sted hvor man mødes og finder Læsøs kultur og historie frem.

Dagen var og blev en Festdag med mange besøgende, taler, rundvisning, historiefortælling og lidt godt til ganen.

International Ældredag

Læsø kommune havde den 1. oktober inviteret til en spændende temadag i Læsø Hallen: "Sundhed hele Livet".

Museumsforeningen deltog i denne dag, hvor tre fra bestyrelsen var til stede, med salg af bøger og hyggelig snak.

Der var besøg af Ældreminister Thyra Frank, som fortalte sin historie om vejen fra sygehjælper til sygeplejerske til plejehjemsleder og nu minister for et særdeles vigtigt område.

Dagens højdepunkt var uddeling af årets Kulturpris. Denne pris tilfaldt Karin Engel Jønsson og Grethe Sonne Hansen.

Karin Engel Jønsson for at skrive Læsøboernes historie "Som jeg husker det" i 1900 tallet og Grethe Sonne Hansen for sit store engagement i Folkedansen og musikken.

Stort til lykke til dem begge.

Aften i det nye Museumshus

Den 31. oktober kunne Læsø Museum og Museumsforeningen byde velkommen til en hyggelig aften i det nye hus og til 60 interesserede medlemmer.

Museumsleder Simon Kyhn-Madsen viste rundt i hele huset, også bag om kulisserne, fortalte om Sølvskatten, Dolmers værft, Brændevinspræsten, "Læsøbageren" og de skønne billeder af Marinus Nielsen.

Der blev budt på et glas vin, og der var mulighed for at handle i den spændende butik.

Det var en rigtig spændende og hyggelig aften, tak til alle, der var mødt frem, og ikke mindst til Simon Kyhn Madsen.

Publikationsfonden

Fonden har i år støttet to bogudgivelser, hver med kr.10.000:

Bogen ”Læsø Lever” af Lars Gundersen og Asger Schnack, samt bogen ”Læsø – Øen med vokseværk” af Jens Morten Hansen. Desuden har fonden støttet udgivelsen af en publikation om Hedvigs Hus med kr. 4.500: ”22 år med Hedvigs Hus” skrevet af Orla Steffensen, medlem af Lauget for Hedvigs Hus.

Arkivgruppen

Arkivet, som er beliggende på 3. etage i det nye Museumshus, har åbent fra først i januar til sidst i november. Åbningstiden er hver torsdag fra kl. 10 til 14, samt enkelte aftener.

Mange har fundet vej til arkivet og fundet svar på spørgsmål om fjerne slægtninge og andet med relation til Læsø, Solveig Hansen, Karin Jønsson og Jytte Andersen har været til rådighed og behjælpelig. I 2017 døde Nina Jensen. Nina havde i mange år deltaget i arkivarbejdet og havde lavet et stort stykke arbejde, som vi i dag er meget taknemmelige for.

Æret være Ninas minde.

Samarbejdsaftale

I 2004 blev der indgået en samarbejdsaftale mellem Læsø Museum og Museumsforeningen for Læsø.

Formålet med aftalen er ved gensidig støtte og samarbejde at øge interessen og forståelsen i samfundet for at bevare Læsøs historie i form af genstande, ar-

kivalier, forskning og formidling, således som det fremgår af museets vedtægter og foreningens formålsparagraf.

Tiden var nu til at kigge på denne aftale. Derfor mødtes museumsleder Simon Kyhn-Madsen og formand Jette Munk den 3. oktober 2017.

Aftalen blev gennemgået, der blev revideret og forenklet i formuleringen, men der blev ikke ændret på væsentlige punkter. Der vil stadig være fri entré for medlemmer af Museumsforeningen til museets udstillingssteder.

Afslutning

Et spændende år er nu gået, et år, vi kan se tilbage på med glæde, men også bekymringer, mange møder og meget arbejde.

Nu ser vi fremad og ønsker mange gæster velkommen til Læsø, velkommen i det nye hus og den gamle gård, hvor Sine stadig ”råder”.

Vi glæder os til endnu engang at præsentere et årsskrift med spændende og formidlende artikler.

Tak til alle medlemmer for interesse og støtte, tak til bestyrelsen, tak for gode møder og engagement.

Tak til Læsø Museum for godt samarbejde og til alle, der i årets løb har bidraget og hjulpet på hver sin måde.

Arnt Jerup Wiis

Hyrdepige i Holtemmen

Nedenstående beretning er fortalt af min bedstemor – ”bedsten”, som det hedder på Læsø, og som hun altid blev kaldt af sine børnebørn og efterhånden også af de voksne, og som hendes egen mor naturligvis også var blevet kaldt.

Hun blev født i 1887 som datter af Sørine og Ole Peder Christensen og kom til at hedde Ottilie, fordi hun var barn nummer otte ud af en børneflokk på ni. Så beretningen kan altså være fra de sidste par år i 1800-tallet.

I 1916 blev hun gift med Robert Wiis fra Byrum. Ottilie og Robert overtog umiddelbart derefter Ottilie's fødehjem med Sørine og Ole Peder som aftægtsfolk. I 1920'erne blev de gamle bygninger revet ned, og en ny moderne ejendom opbygget på samme sted: i dag Vesterø Havnegade 65. Ejendommen blev drevet indtil 1958, hvor de solgte den til Ilse og Orla Vilsen, og Ottilie og Robert flyttede ind i et hus ved siden af, som Robert havde bygget i 1954.

Bedsten fortalte gerne om gamle dage, om sin barndom, sine søskende, folk i sognet og meget andet. Desværre var det ikke meget af det, som jeg fik skrevet ned. Og båndoptager havde vi jo slet ikke. En smule blev det dog til, for eksempel nedenstående fra Holtemmen, som bedsten fortalte omtrent midt i

*Ottilie og Robert Wiis omkring 1927. Ottilie er altså sidst i tredive-
ne på billedet. Robert
var fra Tinggården i
Byrum og vogtede –
som mange andre Byrumbørn – køer på Rønnerne i
sine barneår. Foto: privat eje*

1960'erne, hvor hun har været omkring 75 år gammel og jeg en 15-16 år. Mens bedsten fortalte, skrev jeg som rasende i en gammel kontrabog, jeg havde. Jeg har redigeret en lille smule i beretningen og vel også gengivet den i et lidt mere korrekt dansk, end den blev fortalt i. Selve indholdet i fortællingen har jeg naturligvis ikke ændret. Bedsten – Ottilie Wiis – døde i september 1976.

Vi kan vel ikke have været mere end seks-syv år gamle, da vi begyndte at drive køerne i Holtemmen. I begyndelsen var det naturligvis bare for sjov sammen med de lidt større, men det varede ikke længe, før vi fik lov til at gå med køerne alene.

Selv havde vi ikke ret mange køer – bare et par

Ottilies føde- og barndomshjem. Den store dyngestein til højre er et varsel om de nye tider. Det gamle stuehus blev revet ned og et nyt bygget på samme sted. Det skete i 1928. Så billedet må være en lille smule ældre. Herfra og op til Holtemmen er der ca. 3 kilometer at drive køerne. Foto: privat eje

stykker, men der var ikke ret mange, der havde stort flere. Da vi blev større og fik mere magt over dyrene, gik vi ikke blot i Marken med vore egne, men havde også naboernes køer med. Der var naturligvis noget længere til naboerne. Her ved havnen var der vel ikke mere end tre-fire huse, hvor man havde køer. Jeg kan huske, hvordan den gamle An-Marie kom trækkende med sin ene ko, lige før vi skulle af sted. Ja, hun havde en hel kilometer at gå. Når vi havde fået An-Maries ko med, trak vi ned til Strandgården efter deres tre køer. Derefter skulle vi have Trine Bangs køer med. Efterhånden havde vi jo samlet alle de køer sammen, som vi skulle, og vi kunne begynde at drive op i Holtemmen. Vi drev tværs over op bag Teglværket og over Lundbækken til stedet, hvor Radammen løb ud. Den store af Radammerne drev vi altid langt uden om. Vi måtte passe vældigt på ikke at komme for tæt på med køerne. Man sagde, at der var et bundløst hul i den ene side. Der omkring voksede der altid en mængde blåtag, som køerne særligt godt kunne lide. Så det gjaldt om at komme forbi, inden de fik tid til at æde af det. Hullet var imidlertid rigtigt nok, for man havde engang hentet en masse ler deroppe.

Der var nogle af de andre piger, der havde deres gæs med. Det havde An-Katrin. Hendes gæs blev bare gennet ned i stranden. Så trak de selv op i Holtemmen. Men det skete nu også sommetider, at de fløj til søs.

Tit fandt vi planker og sådant noget, som vi lavede tømmerflåder af. Så stagede vi ud på Flaget. Det kunne måske godt være lidt farligt, hvis vandet steg. Men så måtte man jo smide bukserne eller trække særken op, når man skulle ind igen. Som regel gik det jo. Andre gange lavede vi flitsbuer. Så forestillede vi, at vi gik på jagt. Vi vadede gennem mudder og krat og alskens mærkværdigheder for at komme til de rigtige jagtmarker.

Ude på grønningen havde vi lavet et lille hus af græstørv. Der opholdt vi os, når køerne var blevet sluppet løs. Hytten var firkantet, og der var et lille hul til vindue og et noget større til dør. Den var bygget i en passende afstand fra de store drenges, der naturligvis var meget større og flottere end vores. Drengene kom vi ikke i nærheden af. De skulle altid drille og råbe ad os. De store drenge var så lede. Sommetider havde

de også andre drenge med – københavnere – som læsødrene skulle have til at sige mindre pænt til pigerne. Man skulle passe på som en smed, at man ikke blev set i nærheden af en dreng. For gjorde man det, var det ikke til at være nogen steder for de andres tilråb og drillerier. Alligevel sværmede drenge omkring vores hus, ja, som fluer om en kokasse, og det var de mærkeligste ting, de kunne finde på at drille os med. Selvfølgelig skulle de også prøve, hvor meget vores tørvehytte kunne holde til. Den kunne nu ikke holde til ret meget. Det drengene ikke fik væltet, sørgede køerne for. Der er jo ikke noget, køer elsker som at stange i en dyng tørv og få dem spredt for alle vinde.

Engang havde en ko forvildet sig ud på en revle, og på vejen tilbage havde den sat sig fast i bløden, så kun hovedet stak ovenfor. Så måtte vi have fat i alle de voksne, der gik og gravede tørve. Tørvene blev jo gravet i selve Holtemmen. Der blev de gravet, tørret og stakket. Det var mos-tørve. Når de blev tørre, kunne de flyve helt op i luften. De brændte godt, men varmede ikke særligt.

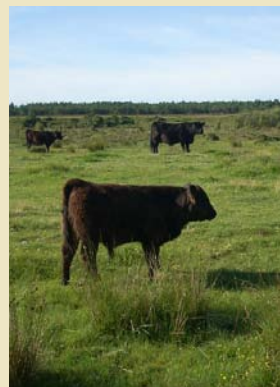
Der blev ofte et farligt vrøvl på grund af de tørvestakke. Tit når stakkene havde stået længe nok til, at tørvene var rede til at blive kørt hjem, kom folkene og fandt dem spredt ud over et større område. Det var næsten umuligt at holde køerne væk fra tørvestakke, og som regel prøvede vi da heller ikke på det.

Da vores tørvehus nu var blevet ødelagt, måtte vi finde på noget andet. Vi gik i gang med at bygge et nyt hus helt oppe ved skrænten. Først skar vi tørvene af, og så gravede vi ud til huset. Det blev det flotteste hus, man kan tænke sig. Indvendig beklædte vi det med nogle store papplader, som vi havde fået

af vores far, der igen havde bjærget sig dem ved en stranding. Hjemme havde vi fået den underste del af en lille kakkelovn. Den kunne vi bruge som komfur. Vi fik den slæbt derop og brugte den til at koge kaffe på. Kaffen havde vi med hjemmefra, og kaffevandet hentede vi i et mosehul i nærheden. Hullet kaldte vi Kirsten Nielses hul, fordi det lå på hendes jord. Nu om dage kunne det jo aldrig gå an at drikke vand fra sådant et mosehul, men det var såmænd det reneste

Holtemmen er en mosaik af en lang række våde og tørre naturtyper, som ligger neden for en gammel kystskrænt på Læsøs nordkyst. Navnet Holtemmen opstod ifølge lokale fortællinger, fordi man ved kørsel ad redningsvejen på kanten af den høje, stejle skrænt måtte holde særlig godt fat i hestetømmen – altså: "Hold tømme!"

Læsø kommunebog, Trap Danmark, s. 17, 2017.

Der går stadigvæk kreaturer i Holtemmen om sommeren. Nu i indbegning af aften anden type, end dem Otilie og hendes søskende gik med. I baggrunden ses den gamle strandvold. 2016. Foto: privat eje

og klareste vand af verden. Kaffepose brugte vi heller ikke, og kaffen lavede vi i en gammel blå emaljeret kedel, som far engang havde fundet i et møghul. Da havde den ganske vist ingen tud, men han lavede selv en, som han satte på. Vi hældte kaffen lige på det kogende vand og lod det stå og trække, indtil kaffen var sunket ned på bunden. Der skulle det nok blive, for det var en af de der kedler, hvor bunden ligesom er snævret ind, for at den kunne passe til de gamle komfurer. Der var for resten en grøft deroppe, som vi kaldte Kafferenden. Det kaldte vi den, fordi der engang var strandet et skib på revet, som var lastet med kaffe. Kaffen blev transporteret i land og gemt i grøften. Sidenhen hed den aldrig andet end Kafferenden.

Vi sad naturligvis og drak vores kaffe i hytten, samtidig med at vi spiste vores mellemmadder. I øvrigt havde vi fået sat et rigtigt lille vindue af glas ind i den ene væg. Det var både godt og ondt. Det var naturligvis meget godt med noget lys, men alle mennesker skulle hen og se, hvordan vi boede. Det var især drengene, og dem der gik oppe og skar tørv. Vinduet var imidlertid anbragt sådan, at man blev nødt til at gå op ad skrænten for at se lige ind ad det. Det medførte naturligvis, at jorden over hyt-

ten blev trampet sammen. Hytten kunne imidlertid godt sættes i stand igen, og det gjorde vi da også, så vi kunne klare os et stykke tid.

Hen på eftermiddagen, når køerne trængte til at blive malket, samlede de sig omkring vores hytter, så var det jo tid at drive hjemover. Men sommetider kunne det hænde, at de havde forvildet sig helt hen i Store Dal eller et andet sted hen. Så var vi ikke mange sure sild værd, for det var bestemt slet ikke morsomt at komme hjem, hvis der manglede en ko, eller værre endnu: Hvis vi slet ingen havde med hjem. I sådanne tilfælde måtte hele familien ud at lede. Det gjaldt jo om at få fat i førerkoen, så skulle de andre såmænd nok følge bagefter.

Det kunne godt være et drøjt arbejde at drive køerne hjem, især hvis de af en eller anden grund ikke havde fået spist sig rigtigt mætte. Så havde vi et farligt mas med at holde dem fra kornet, særligt der hvor der voksede korn på begge sider af vejen. Når vi kom hjem, skulle vi heldigvis ikke selv malke køerne. Det gjorde vores mor, men dengang havde man selvfølgelig heller ikke så mange. Men da det skulle gøres i hænderne, og køerne ikke altid var lige rolige, kunne det såmænd være besværligt nok.

Arnt Jerup Wiis bor i Farstrup ved Nibe, men er født i 1950 i Vesterø Havn på Læsø. Han flyttede fra Læsø i 1967 og blev student fra Viborg Katedralskole i 1970. Arnt er cand. merc. fra Aalborg Universitetscenter og har haft ansættelser i det private erhvervsliv i årene 1977-2017. Han har skrevet en række lokalhistoriske artikler, alle vedrørende Læsø.

Udsigt fra den gamle havskrænt ud over Holtemmen mod Raddammen. Det kan være her, Ottilie og hendes veninder havde deres lille hytte, hvor de kogte kaffe. 2016. Foto: privat eje

Hyrdedrenge. Billedet skulle være fra Rønnerne, hvor Robert Wiis vogtede køer i sine drengeår, men kunne lige så godt være fra Holtemmen. Drengene har bygget sig et hus af tørv, hvor de kunne opholde sig i dårligt vejr. Køerne kunne imidlertid også godt lige at rode i sådan en tørvestak. Foto: Læsø Museum

Holtemmen, som området ser ud i dag. Det er det grønne område mellem den brune lyng over havskrænten og stranden. Området har strakt sig noget mere vestligt end vist på fotoet. Den vestlige del er nu tilgroet med træer. Her har der været – og er - et område med græsning for kreaturer og mulighed for tørveskæring. Området blev benyttet af de læsøboere, der boede nord og nordvest i Vesterø sogn. Man kan tydeligt se, hvor der har været gravet tørv: Den lange stribe med vand til venstre i billedet og Raddammen nederst til højre i billedet. 2016. Luftfoto: Hans Kurt Rønnest

Sølvskatten fra Bogøgård

Fundet af den store sølvskat

Lidt nord for Vesterø søndre kirke ligger Bogøgård. Her var ejeren, Holger Petersen, mandag den 6. september 1982 beskæftiget med at afstikke retningen på en fundamentgrøft. Heri ville han støbe en sokkel til en ny udbygning som erstatning for stalden, der kort forinden var nedbrændt. Holger fik sig noget af en overraskelse, da han med sin spade gravede lige ret igennem en lerkrukke, hvorved en masse sølvmonter strømmede ud i grøften.

Da forvirringen havde lagt sig lidt, blev der mere ro til at kigge nærmere på fundet. De mange og tillige fremmedartede mønter tydede på, at der efter al sandsynlighed måtte være tale om en hengemt formue fra gammel tid.

Hele herligheden vejede omtrent 22 kg, og der var mere end 1.800 mønter.

Brandtomten havde Holger Petersen ladet rydde med en "gummiged". Trykket af den havde knust den store, sorte jdepotte, som sølvskatten havde ligget hengemt i. Puslespillet med de mange skår gav det resultatet, som nu ses i montren i udstillingen sammen med mønterne.

På grund af fundets særlige karakter, dvs. sølvmonternes store antal og deres værdi, blev det erklæret for "danefæ", og rigsantikvaren udbetalte i løbet af efteråret en danefægodtgørelse til finderens.

Historien om en velstillet læsøbo med andel i skudefarten

Ejerforholdene omkring Bogøgård blev efter de spændende fund undersøgt nærmere af Bjarne Stoklund¹, der tidligere havde gjort sig nogle notater om matrikel nr. 3 af Vesterø.

Bjarne Stoklund og Jørgen Steen Jensen² forsøgte også i fællesskab at beskrive samtidshistorien og sætte nedgravningen af den store formue i relation til konkrete hændelser i Danmarkshistorien og disses indflydelse på Læsø.

I året 1662 ejedes Bogøgård af Laurits Lauridsen Melchiorson. Han hørte til en kreds af mere velstil-

1 Bjarne Stoklund: (1928-2013) Fra 1971-1996 professor i etnologi ved Københavns Universitet.

2 Jørgen Steen Jensen: (1938 -) Fra 1983-2007 overinspektør ved Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling.

Holger Pedersen ved fundstedet. I grøften ses den overgravede potte.
Foto: Læsø Museum

Holger Pedersen og familien rengør mønterne i køkkenet på Bogøgård.
Foto: Læsø Museum

lede læsøboere, der havde andel i skudéfarten med norsk tømmer fra Oslofjordens område.

Dette for læsøboerne så vigtige erhverv blomstrede op under økonomiske højkonjunkturer omkring midten af 1500-tallet. Læsøs geografiske placering var ideel for skudéfarten, der gradvist erstattede saltudvindingen som Læsøs vigtigste indtægtskilde.

1600-årenes mange nordiske stridigheder blev en generende faktor for den læsøske skudehandel, dels på grund af krigshandlingerne, der ofte udspillede sig til søs, og dels som følge af de hårdhændede udskrivninger af læsøboere til tjeneste på flådens skibe. Under optakten til skånske Krig, 1675-1679, og tiden umiddelbart efter gik halvdelen af læsøboernes flåde tabt.

I 1683 anføres Laurids Lauridsen Melchorsens enke som ejer af Bogøgård, og eftersom hans navn ikke optræder i Vesterø Kirkebog, er han sandsynligvis omkommet på havet i forbindelse med Skånske

Krig. Enken Maren Andersdatters ligsten, der ser ud til at have været et minde over dem begge, er stadig bevaret. Efter restaurering af Vesterø søndre kirke i 1996 blev den flyttet fra kirkens sydvendte tårnmur ind i kapellet.

Tidens tand har gjort indskriften endog særdeles utydelig, men et relief i gravstenens nederste, venstre hjørne viser et nødstedt fartøj i oprørt sø. Fra en sky på himlen stækker en beskyttende engel sin

hånd frem mod skibet, og relieffet synes dermed at fortælle, hvilken skæbne der er overgået skibet og dets besætning.

Den erhvervsmæssige og økonomiske baggrund for formuen

Den økonomiske baggrund for den hengemte formue skal uden tvivl søges i Læsøs dengang mest dominerende erhverv, den såkaldte skudehandel. Med forholdsvis små fartøjer foregik der tværs over Kattegat en livlig handel med tømmer i bytte for landbrugsvarer til Sydnorge og Vestsverige.

Læsøboerne havde i første halvdel af 1500-årene taget del i den opblomstrende skudehandel med tømmer, der havde baggrund i hollændernes efterspørgsel på træ til deres ekspanderende erhvervsliv.

Udbredelsen af den vanddrevne sav i Sydnorge

gjorde det muligt efter opfindelsen af denne tekniske nyskabelse at massefremstille skibstømmer som bord og planker.

Men også efterspørgslen på bygningstømmer til købstadsbyerne og landbrugsbyggeriet i Danmark gav næring til læsøboernes strategiske udnyttelse af såvel de små, norske udskibningspladser som deres egen geografiske placering. Læsøskudernes foretrukne mål var området mellem Oslofjorden og Bohusländistriktet.

Herfra ser det ud til, at næsten alle læsøskuderne på hjemrejsen fulgte bælterne, når de satte kursen sydover. Den vigtigste rute synes at have gået langs den jyske østkyst ned gennem Lillebælt.

Mønterne

Den endelige optælling af mønterne i forbindelse med bearbejdningen og konserveringen på Nationalmuseet gav det imponerende resultat på hele 1.857 mønter. Heraf hænger nogle enkelte sammen som følge af korrosion efter lang tids opbevaring i jorden. Der er temmelig stor tidsforskel på mønterne, idet der imellem de ældste og de yngste mønter er et tidsspænd på godt 125 år. Enkelte af mønterne har altså været meget gamle, inden de blev gemt af vejen i krukken.

*Skatten fra Bogø-
gård, Vesterø, som
blev fundet i 1982.
Foto: Læsø Museum*

11 eksemplarer af Christian 5.'s krone fra Glückstadt ved Elben, præget 1672, er fundets yngste. De benævnes som slutmønter og fortæller os, at formuen ikke kan være hengemt før dette årstal. Altså må den være nedgravet dette år eller et af de nærmest efterfølgende.

Hovedparten af mønterne er danske eller norske. I alt er der 565 kroner, 244 halvkroner og 332 markstykker, alle sammen slået under kongerne Christian 4. (1588-1648), Frederik 3. (1648-1670) og Christian 5. (1670-1699). Hertil kommer der næsten 500 små toskillinger. Udover de danske og norske mønter er der 69 hele, 26 halve og 60 kvarte, udenlandske dalere.

Efterspil

Ca. $\frac{1}{3}$ af mønterne har tidligere været udstillet på museets afdeling i Vesterø. Siden 2012 har det dog ikke været muligt at udstille mønterne, da afdelingen på det tidspunkt ikke længere var bemannet. I sommeren 2017 i forbindelse med åbningen af museets nye hus i Byrum lykkedes det for første gang siden fundet i 1982 at låne hele skatten af Nationalmuseet, således at den igen kan nydes i sit fulde omfang.

Holger Pedersen fortæller om fundet af skatten ved indvielsen den 29. juli 2017.

Foto: Læsø Museum

Simon Kyhn-Madsen Simon er 41 år og Museumsleder ved Læsø Museum siden 2013. Er uddannet historiker og middelalderarkæolog fra Århus Universitet. Har en fortid som museumsinspektør på Hillerød Museum, Gammel Estrup Herregårdsmuseet og Østjyllands Museum

Spor efter Niels Peter C. Jacobsen

Under et af mine besøg på Læsø lokalhistoriske arkiv fandt jeg min oldefars levnedsbeskrivelse og efterfølgende under oprydning i egne papirer også nogle billeder og avisudklip af og om ham. Hans fulde navn var Niels Peter Christian Jacobsen, kaldet Niels Peter Jacobsen og i denne artikel N.P.J.

Det fremgår ikke direkte af levnedsbeskrivelsen, men et avisudklip fortæller, at N.P.J. blev dekoreret, som det hedder, med Dannebrogordenens Hæderstegn efter 40 års tjeneste som bådmand ved Vesterø Redningsstation.

Blev en person indstillet til denne orden og fik den tildelt, skulle han lave en levnedsbeskrivelse, som så blev indsendt til Ordenskapitlet. Indstillingen skete lige som for mange andre ved Vesterø Redningsstation pga. ”påskønnelse for en særlig indsats”.

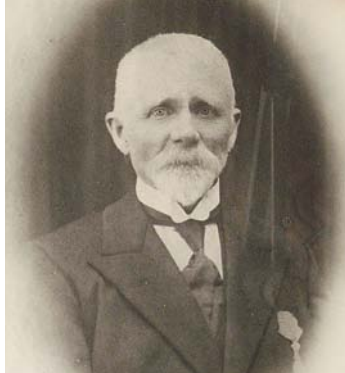
Dannebrogordenens Hæderstegn er et sølvkors og over korset er den tildelende regents monogram, i dette tilfælde Kong Christian den 10. Ordenen bæres på brystets venstre side. Ved dødsfald skulle og skal ordenen returneres til Ordenskapitlet.

Der er på Læsø lokalhistoriske arkiv mange levnedsbeskrivelser fra læsøboer. En levnedsbeskrivelse samt dens indførsel i Ridderprotokollen kan også fås ved at maile til Ordenskapitlet. Dog er det først efter 1904, at en levnedsbeskrivelse blev indsendt, men kopi af indførslen vil stadig være at få.

Niels Peter Jacobsens levnedsbeskrivelse 19.3.1927

Er født den 12 October 1863 og Konfirmert i Byrum Kirke på Læsø i October 1877 og som gammel Skik her på Øen, havde Forældrene som Regel ingen anden Udvej end sende deres unge Drenge til Søs og så i øvrigt overlade alt til dem selv.

Jeg rejste til København i Marts 1878 for at søge Hyre fik Plads med Briggen ”Peru”. Skibet var bestemt til Julianehåb i Grønland, kom hjem til København om Efteråret, tog en anden Plads til Foraaret gik ombord i Briggen ”Peru” igjen til efteråret 1879, sejlede derefter med et Tysk Sejlskib en tid, siden med Danske Sejlfartøjer på Nord og Østersøen og Atlanterhavet. Kom

*Niels Peter
Jacobsen
1863-1934.
Foto: privat eje*

til Flensborg den 21 December 1882, blev afmønstret og rejste Hjem til Læsø.

I Februar 1883 blev jeg stoppet og skulde i Orlogstjenesten, fik Ordre til at møde i April samme aar blev udkommanderet med Korvetten "Dagmar", blev permitteret i September 1883 og rejste hjem til Læsø blev hjemme om Vinteren.

Om Foråret 1884 kom jeg på Fiskeri med min Fader der ejede en større Fiskerkutter. I November samme år strandede en Tysk Brig ved Nordre Rønner, og min fader som hørte til Redningsbaaden fik sin ene Fod ødelagt ved at Baaden gik over den. Jeg blev da af opsynsmanden antaget i stedet for min Fader og gik som Stedfortræder til 1. maj 1885, hvorefter jeg blev ansat, det viste sig nemlig at min Fader ikke mere vilde være i stand til at udfylde Pladsen.

I Aaret 1887 købte jeg mig selv en Fiskerkutter hvori jeg fik indstalleret Dampkraft jeg var nemlig den første Fisker af Læsøboerne der forsøgte Fiskeri paa den Maade, det gik meget godt, jeg havde sparet lit penge sammen og tjente nogle flere, giftede mig med min nuværende Hustru, købte mig en uopdyrket Hedelod, byggede mig et Beboelseshus siden jeg fik det opdyrket, og fik lit Landbrug fik sandelig bygget et lille Udhus til Kreaturene.

Men da Fiskeriet udviklede mer og mer købte jeg i 1898 en større Kutter, fik indlagt Motor og med Hjelpeskruer udrustet til Nordsøfiskeri. Den havde jeg til slutningen af 1908 da jeg mistede den ved en ulykkelig hændelse. Derefter købte jeg mig en mindre efter sidste Fiskeritype med kraftig Motor som jeg endnu ejer, men min ældste fører den da jeg nu selv har opgivet Fiskeriet.

Med Hensyn til mine Familieforhold da har jeg 8 nulevende Børn 6 Sønner og 2 Døttre den ældste er ansat ved Redningsstationen Vesterø Havn.

Det jeg nu har nedskrevet er saavit jeg kan erindre

*Stående fra venstre Peter, Marinus, Agnes og Alma.
Siddende fra venstre Julius, Otto, Niels Peter, Kathrine f. Erlandsen, Theodor og Erland. Ca. 1910.
Foto: privat eje*

Hovedtrækkene i mit Liv. Jeg har selvfølgelig været med til mange alvorlige Foretagender baade i Redningsvæsnets tjeneste og i mit Fiskeri med det vilde blive alt for vittøft at fortælle. Jeg har efter egen Overbevisning passet mine ting Samvittighedsfuldt.

Vesterø havn den 2/4-1927. N.P. Jacobsen.

En ulykkelig hændelse

Den ulykkelige hændelse, som omtales i levnedsskrivelsen er, at N.P.J.'s kutter "Karoline" (og ikke Kathrine, som ægtefællen hed) brændte. Da kutter Karoline var den første kutter med motor, har der ikke været megen erfaring med disse kuttere. I 1908 skete der det, at røret fra motoren blev så varmt, at kutteren brød i brand. Jollen, som blev brugt til at sætte garn med, blev deres "redningsbåd". I den roede de i land og reddede derved livet.

Kutteren, som N.P.J. efterfølgende købte, og som den ældste søn Julius Jacobsen også fiskede

med, er det nuværende museumsskib "Ellen" FN 162. Kutteren har også heddet "Ingrid" efter Julius Jacobsens første barn og N.P. J's første barnebarn

Om denne kutter er der i øvrigt en artikel i Læsø Museums og Museumsforeningen for Læsøs årsskrift 2005.

En uopdyrket hedelod og et beboelseshus

Beboelseshuset, som N.P. J. omtaler, er "Dissemosen", nu Agersigen 11 i Vesterø.

"Diser" skulle være unaturlige væsner og området nogle steder sumpet, så deraf navnet "Dissemosen", ligesom et hus/område blev kaldt "Trolldmosen".

Iflg. levnedsskrivelsen har N.P.J. selv bygget huset og vel med hjælp fra andre. I "Dissemosen" boede N.P.J. indtil sin død den 24. april 1934, og derefter i endnu 2 år hans enke Kathrine. Som skik og brug var, blev hun boende i stueetagen, mens den yngste søn Otto med sin kone Magda og deres

*Maleri af Dissemosen malet af Henry Theodor Larsen.
Foto: privat eje*

*Dissemosen set fra vejen, nu Agersigen 11, Vesterø.
2016. Foto: privat eje*

dengang 2 døtre boede i lejligheden ovenpå. Efter Kathrines død den 5. januar 1936 flyttede den unge familie ned i stueetagen. Lejligheden blev så udlejet og senere brugt til børneværelser til døtrene.

Huset har siden 1984 været ejet af Otto og Magdas næst yngste datter og er således blevet i "familiens eje". I haven omkring "Dissemosen" er der en del frugttræer og helt sikkert mindst 5 æbletræer, idet Otto og Magda for hvert barn plantede et æbletræ. Nogle træer hed også stadig i familiemunde Peter eller Agnes, så ideen med at plante et træ til hvert barn er måske oprindeligt N.P.J. og Kathrines ide.

Maleriet af "Dissemosen" er malet af Henry Theodor Larsen. Hvor mange billeder, der er malet, vides ikke, men så langt borte som på stuevæggen i USA hos N.P.J.'s næstældste søn Erland hang dette maleri også. Efter hans død overgik det til den ældste datter, og nu pynter det på væggen og er samtaleemne hos et oldebarn til N.P.J. og stadig i USA.

Andre beboelseshuse

Når N.P.J. omtales i familien, er det gerne om de huse, han har bygget eller været med til at bygge, og også om det træarbejde, han har lavet. Det har været f.eks. urkasser, senge, mindre borde og figurer udkåret i træ. Jeg har selv et chatol lavet af ham.

Efter i 1894 at have bygget sit eget hus må han have fået mod på at bygge huse og har vel også haft mere tid, eftersom han sidst i 1920'erne stoppede med at fiske. Sønnen Marinus med ægtefælle Petræa og 2 børn boede i huset, nu Vesterø Havnegade 50, som N.P.J. igen iflg. familien skulle have været med til at bygge, uden opførelsesåret er kendt. Garagen

Marinus Jacobsen, Petræa f. Kristensen og deres 2 børn Germand og Else (1939) Nu Vesterø Havnegade 50. Foto: privat eje

Huset Vesterø Havnegade 50 med front mod gaden. 2016. Foto: privat eje

Huset bygget til Agnes og Asbjørn Thomsen. Nu Vesterø Havnegade 58 med front mod Havnegaden. 2016. Foto: privat eje

Loftsværelse med bjælker Vesterø havnegade 58. 2016. Foto: privat eje

øst for huset har sønnen Marinus selv fået opført, og den ser i dag ud som dengang. Her holdt Marinus' Renault, som afløste en Ford, en HGF. Da Marinus blev pensionist, blev bilen brugt dagligt til familibesøg. Petræa døde 21. januar 1958, og Marinus boede i huset til sin død den 12. februar 1967.

Udover sidstnævnte hus skulle N.P.J. også i 1928 have været med til at bygge huset, nu Vesterø Havnegade 58, til datteren Agnes, gift med fyrskibstømrer Asbjørn Thomsen og deres 2 børn. Agnes døde den 26. marts 1962, og Asbjørn og sønnen Julius boede i huset indtil deres død midt i 1980'erne. Det flotte

komfur med jernringe og blankpoleret kobbertøj var der, så længe jeg husker, men madlavningen foregik i bryggerset. At Asbjørn var fyrskibstømrer og formentlig med til at bygge huset, vidner bjælkerne i værelse og gang på loftsetagen om. Det er et meget gedigent tømrerarbejde.

Den nu nedrevne smedje og beboelseshus i Vesterø Mejeriby skulle N.P.J. også have været med til at bygge. Dette var til datteren Alma og ægtefælle Hans Madsen samt deres første barn. Hans var maskinarbejder og oprindeligt fra Stevns, Præstø, men omkring 1930 flyttede familien fra København til Læsø, hvor Hans drev smedjen. I 1943 flyttede familien på nu 4 imidlertid tilbage til København, hvor Hans fik arbejde på "Nordisk Stål". Smedjen og beboelseshuset blev så overtaget af karetmager Otilius Christensen, og i smedjen lejede William Aalbæk Pedersen, af mange husket som "Per'sen", sig ind. I 1960 blev Smedjen nedlagt. Huset fungerede derefter udelukkende som privat bolig, og blev af den sidste ejer også "dekoreret" med forskellige meningstilkendegivelser.

Fælles for husene

Fælles for alle husene var pyntespidskerne støbt i cement, men disse konstruktioner er efterfølgende ændret, hvilket kan ses på de nyere billeder. Årsagen skulle være, at pyntespidskerne var en skrøbelig konstruktion, som medførte, at det kunne regne ind og ned på loftet.

Alle husene havde et udhus, der som N.P.J. skriver i "Dissemosen" blev brugt til kreaturer. I udhuset var også datidens toilet.

Husene havde alle 2 stuer, og den pæne stue blev

sjældent brugt, kun ved særlige lejligheder, som f.eks. ved en fødselsdag. Ved almindelige søndagskaffebesøg oplevedes den pæne stue kun som kold luft, der fossede ud, hvis døren der ind til blev åbnet. Noget skulle måske hentes ud derinde fra, eller noget nyt vises frem. I "Dissemosen" var der dobbeltdøre med glas mellem stuerne, og nysgerrigheden kunne så nogenlunde tilfredsstilles. I huset Vesterø Havnegade 50 har jeg ikke set den pæne stue, men jeg ved den blev brugt til fødselsdage, hvor mænd og kvinder sad i hver sin stue. I huset på Vesterø Havnegade 58 sad der på sofaen en flot stor porcelænsdukke, som kunne anes, når døren blev åbnet og lukket, og dukken blev der drømt om.

Brugen af husene har selvfølgelig ikke noget med N.P.J. at gøre. Han har skabt rammerne, og man kan spørge sig selv, om N.P.J. hvis ikke skik og brug nu var, som det på den tid var, hellere ville have været i lære som murer, tømrer, møbelsnedker eller andet håndværk. Han brugte dog sine evner inden for håndværk til glæde for familien.

Vesterø Smedie bygget til Alma og Hans Madsen. Pyntespidserne er bevaret. Foto: privat eje

Vesterø Smedie ifm. nedrivning af smedien omkring 2012. Foto: privat eje

Ann-Elisabeth Lose er født 1952 i Vesterø på Læsø. Nu bosiddende i Gug, Aalborg kommune. Uddannet ergoterapeut med 36 års virke på henholdsvis Aalborg Sygehus og i Aalborg Kommune. Nu slægtsforsker på fjerde år.

Mejerier og mælkeproduktion på Læsø omkring 1930

Engang var Læsø et landbrugsland. I det følgende tager vi et afsæt i tidslommen omkring 1930, hvor fixpunkterne er malkekøer, producenter, mælken og dens forarbejdning (mejerier).

Beretningen er primært baseret på værket Dansk Mejeristat, som udkom i 1931. Med nutidige øjne kan dette værk i 5 store bind læses som en gigantisk spørgeskemaundersøgelse, som blandt andet rummer en række direkte sammenlignelige oplysninger og data fordelt på alle mejerier i Danmark.

Desuden er forfatteren ud af en slægt, som har været domineret af mejerister og er desuden opvokset på et lille mejeri i Vendsyssel og har derfor en smule førstehåndskendskab til området.

I det følgende vil vi blive vidne til anslag af en fortælling om en storhedstid på Læsø kendetegnet ved udnyttelse af øens naturressourcer til produktion og forædling af fødevarer og andelsbevægelsens fremkomst.

Mange malkekøer og mælkeproducenter

Det vides med sikkerhed, at der i disse år var rigtig mange køer på Læsø. Vi snakker faktisk om op

imod 2.000 deciderede malkekøer. Alle disse køer leverer opgjort i perioden 1929/1930 i alt 3.270.000 liter mælk til øens to mejerier. Hvis vi skal prøve at indkredse proportionerne i denne mængdeopgørelse, så svarer det til, at hver ko i gennemsnit leverer 4,2 liter mælk hver dag, hvilket – målt med en nutidig målestok – er udtryk for en relativ beskeden produktivitet, idet en ”moderne” ko yder op mod 7 gange mere (30 liter)!

Der er i samme tidsrum i alt 367 mælkeproducenter på Læsø, og det vil sige, at hver leverandør i gennemsnit ejer 5 køer. 56 % har en besætning på mellem 5 og 20 køer og 44 % en besætning, som er mindre end 4 køer. Der er ingen mælkeproducenter, som ejer mere end 20 køer. Da der med stor sandsynlighed er en direkte sammenhæng mellem antal mælkeproducenter og antal køer, indikerer dette en landbrugsstruktur på Læsø, kendetegnet ved udelukkende små besætninger og husmænd fremfor landmænd. Det er en væsentlig forskel i.f.t. den tilsvarende udvikling i landet i øvrigt for undersøgelsesperioden. Dengang var der to mejerier på øen, og der kan gives følgende miniportræt:

Byrum

Byrum Andelsmejeri grundlægges i 1895 som et såkaldt fællesmejeri, og det siger med stor sandsynlighed noget om, at en initiativrig mejerist har været på spil og har slået sig ned som privat næringsdrivende på en central lokalitet midt på øen. Efter 30 år sker der det, at mejeriet i 1925 ændres til et såkaldt andelsmejeri. Kilderne fortæller ikke hvorfor, men det nye er, at det er leverandørerne, som i fællesskab ejer mejeriet, og det betyder at man har samme indflydelse uanset mængden af leveret mælk til mejeriet. Det er en del af andelsbevægelsens DNA, som her vinder indpas på Læsø. Til at styre den daglige drift ansætter man i 1927 den 31 årige mejeribestyrer Jens Christian Villisen. Det er formentlig en fagmand, som har papirerne i orden, idet han både har gået på Dalum Mælkeriskole og har opnået udmærkelser for produktion af smør. Desuden er Willisen medlem af bestyrelsen for Husmandsforeningen samt næstfor-

Om Mejeripladsen og Byrum by i 1930'erne

Af N. Birch Nielsen

Mit barndomshjem lå lige overfor Byrum mejeri. Her drev min far en grovvareforretning, og her blev jeg født i 1927. De første år var jeg under vindueshøjde. Senere så jeg ud af sydvinduerne store dynger af koks, kul, sand og bygningsmaterialer. Da jeg senere sneg mig ind i stadsstuen mod nord, åbenbarede mejeripladsen sig med adskillige hestevogne, talrige mennesker, liv og larm i et malerisk folkløse. Ingen tvivl, dette måtte være verdens navle.

Mejeripladsen, verdens navle

På Mejeripladsen kom daglig utallige bønder med deres vogne lastet med mælkejunger. Mælken blev vejlet ind på mejeriet til behandling og tilbageleveret i jungerne som skummetmælk til svinefoder. Når man vågnede om morgenen, hørte man mange blandede lyde, en syngende lyd fra aflæsningen af jungerne på mejeriets stenflisebelægning, iblandet hestehoves klip-klap og larm fra vognhjul med metalbeslag, som kørte fra grusvejen ind på mejeripladsens brobelægning under stor ståhej. Konstant hamrede mølleriets dieselmotor blandet med bøndernes samtaler, der undertiden steg til råben for at overdøve pladsens støjniveau.

Fra artikel i Læsø museums og Museumsforeningen for Læsøs årsskrift 2002.

*Arne Svendsen med Aksel Thomsens heste.
Mejerivognen er Bangsborutens. Ca. 1930.
Foto: Læsø Museum*

mand i Læsø Sparekasse. En anden vigtig person er formanden for andelsmejeriets bestyrelse, som i 1925 tilfalder den 41 årige gårdejer Thomas Johansen, som også har meritterne i orden: Medlem af sognerådet 1929, formand for Elektricitetsværket, medlem af menighedsrådet, Nævningegrundliste-udvalget, Skolekommissionen samt Frederikshavns Ekspost Svineslagteri.

Vesterø

Der går 13 år, før det andet mejeri ser dagens lys på Læsø. Som det er tilfældet med mejeriet i Byrum, grundlægges mejeriet i Vesterø i 1908 som et fællesmejeri. Ganske vist er postadressen ”Vesterø, Læsø”, men mejeriet opføres på den geografiske lokalitet, som efterfølgende kommer til at bære det sigende navn Mejeribyen. Omkring 1930 fungerer mejeriet fortsat som en rent privat drevet virksomhed, og det er Alfred Peter Christensen, der optræder som mejeriejer. Vi ved ikke så meget om den 29 årige mejeriejer, udover at han er uddannet mejerist og har virket som sådan på 3 mejerier.

Forædling af mælk

Ifølge kilden Dansk Mejeristat modtager og bearbejder øens to mejerier følgende mængder af mælk fra leverandørerne på Læsø:

Indvejet mælk i årene 1927-1930, opgjort i kg

Periode	1927/1928	1928/1929	1929/1930	Antal leverandører
Byrum Andelsmejeri	2.500.000 kg	2.500.000kg	2.470.000 kg	267
Mejeriet Vesterø	700.000 kg.	750.000 kg	800.000 kg	100
I alt:	3.200.000 kg	3.250.000 kg	3.270.000 kg	367

Det fremgår, at der samlet set bliver indvejet en nogenlunde konstant mængde af mælk i den 3-årige periode. Det er bemærkelsesværdigt, at Mejeriet Vesterø oplever en stigning fra 0,7 mio. kg til 0,8 mio. kg mælk fra perioden 1927/1928 til 1929/1930. Omvendt viser tallene også, at Byrum Andelsmejeri er langt den største produktionsenhed, som dels kommer til udtryk ved, at mejeriet har 267 leverandører svarende til 73 % af den samlede leverandørmasse, samt modtager, hvad der svarer til ¾ af den samlede mælkemængde fra øens mælkeleverandører.

På mejerierne blev råvarerne gjort til genstand for en bearbejdning, og det var her, mejeribestyrer Jens Christian Villisen og mejeriejer Alfred Peter Christensens kompetencer kom i spil. Det krævede, udover serier af tunge løft, faglig kunnen og kompetencer hver dag i gennemsnit at skulle tage imod næsten 6.800 liter mælk på Byrum Andelsmejeri og 2.200 liter mælk på Mejeriet Vesterø. Fremkomsten af mejerierne gav derfor også i et vist omfang grundlag for beskæftigelse for læsøboer, som så sådan ud:

Oversigt over antal beskæftigede fordelt på stillingskategori

Beskæftigede	Byrum Andelsmejeri	Mejeriet Vesterø
mejeribestyrer/mejeriejer	1	1
Mejerister	1	0
Elever	2	1
Ekspeditrice	1	0
Kuske	11	7

Svend Jacobsen i gang med at fremstille smørdritler til Læsø Andelsmejeri i Byrum. Stavene var fremstillet af bøgetræ og de blev spændt sammen til en drittel og fixeret af pilebånd som var blevet smidige af først at være opblødt i vand. For smørmejeristen krævede det en særlig teknik at fylde dritlerne med smør. Først skulle nøjagtig 50,8 kg smør tages ud af kærnen og vejes af på en særlig smørvægt. Dernæst skulle mejeristen med en smørske nærmest kyle smørret i dritlen som var foret med pergamentpapir. Det med at kyle eller smide smørret i dritlen var nødvendig for at undgå "huller" i smørret og som trak fra, når kvalitetsbedømmelser af smørret fandt sted. Foto: Læsø Museum

Vesterø mejeri. Billedet viser, at dagens arbejde nok er tilendebragt og der står kun en enkelt mælkejunge tilbage på perronen. Det emmer af søndagsstilhed; mejeriejeren med familie og måske stuepige er iført jakke og slips. Det er kusen også. Hestevognen med trøjul og nok uden affjedring var det dominerende transportmiddel helt frem til slutningen af fyrrerne, hvor vogne med gummi-hjul efterhånden vandt frem.

Foto: Læsø Museum

87.
P. Jensen

Østerby Mejeri, Læsø.

Afrekning efter 28 Pd. Notering.

20-92

Fra den

19/11

til den

24/12

189

6

Leveret:		℥	q	Modtaget:		℥	q
Sød Mælk	104 Pd.	3	38	Sk. Mælk	78	Pd.	78
				Smør	—		
				Ost	—		
				Kraftfoder			
				% Kjørsel			
				For Kjørsel aarlig			
I Alt		3	38	I Alt			78
Udbetalt	2	Kr.	60	Øre.			

Udover at være daglig leder skulle mejeribestyrelsen også føre regnskab, være ferm til administrative opgaver samt besidde kommunikative evner til såvel bestyrelse som leverandører. Arbejdsbyrden var næppe mindre for mejeriejeren.

Mælkekuskenes antal svarende til 18 ansatte viser, at opgavens omfang næppe var til en fuldtidsbeskæftigelse. Transport til og fra mejerierne må dog have udgjort en logistisk udfordring. Ikke bare skulle mælken bringes til mejeriet i såkaldte fortinnede transportspande; der var også store geografiske afstande, som må have besværliggjort den daglige transport om vinteren med snestorm og dårligt føre.

Maskiner og teknologi

Hertil kommer de nødvendige faciliteter og maskinel. Energien fremkommer for begge mejeriers vedkommende via dampmaskiner. Mejeriet i Byrum havde i 1930 indlagt elektricitet; det har Mejeriet Vesterø ikke, her var der ifølge kilden tale om petroleumsbelysning.

Det nødvendige maskinel bestod af bl.a.:

- Indvejnings- og udvejningsvægt
- Pasteuriseringsapparat til opvarmning af mælk
- Centrifuge til adskillelse af fløde fra mælken
- Kølemaskine
- Kærne samt
- Laboratorium

Med sidstnævnte sigtes der til den såkaldte ”reduktaseprøve”, en slags standardtest, som man lavede i mejeriets laboratorium. Formålet var at bestemme indholdet af bakterier i mælken, hvorefter denne kunne

opdeles i 3 klasser, og hvor 1. klasse var den bedste. Testen var af vital betydning for at kunne fastholde kvalitet og dermed pris på smørret. Det vides ikke, hvilken spredning der var blandt Læsø-mælken i.f.t., om mælken var i 1. klasse.

Dette luftfoto viser Byrum Andelsmejeri, hvor morgentimernes travlhed og leben med mælkekuske i kø med deres forspand på mejeripladsen formentlig er et overstået kapitel. Meget tyder på, at dagens indvejning af mælk har fundet sted, da perronen er tømt for mælkejunger. Billedet er fra 1950, og det forklarer lastvognen. Mejeriet fremstår dog på daværende tidspunkt uændret siden 30'erne og vidner blandt andet om, at der formentlig har været en beskeden skummecentral, som er mejeriets epicenter. Foto: Aalborg Luftfoto 1950. © Det kongelige bibliotek

Smør

På begge mejerier var produktionen lagt an på smør-fremstilling. Der bliver omkring 1930 produceret næsten 125 ton smør på årsbasis, og langt hovedparten blev sendt ud af øen, svarende til i gennemsnit næsten 2,4 ton pr uge:

Produktion af smør opgjort i kg 1927-1930

Ar	1927/1928	1928/1929	1929/1930
Byrum Andelsmejeri	79.904 kg	97.991 kg	97.011 kg
Mejeriet Vesterø	23.500 kg	25.500 kg	27.500 kg
I alt:	103.404 kg	123.491 kg	124.511 kg

At produktionen var lagt an på smør blev også understøttet af afregningsformen til leverandørerne, som var baseret på mælkens fedtprocent og i mindre omfang proteinindhold. Det er oplyst i kilden, at der blandt leverandørerne til Byrum Andelsmejeri var 16 leverandører, som havde Jersey-besætninger, som netop kunne levere mælk med en høj fedtprocent om end på bekostning af mængden.

Der bliver ikke produceret ost på mejerierne

Det fremstår som en gåde, at der ifølge kildematerialet ikke er opgjort nogen afsætning af smør til øens egen befolkning, som isoleret set må tages som udtryk for, at Læsøboerne i meget beskedent omfang nød ”mejerismør”. Ifølge kildegrundlaget er der oplyst, at der for de to mejeriers vedkommende er oplyst salg af smør til ”hjemmesalg/bysalg” på 1.160 kg. Det har ikke umiddelbart været muligt at afprøve, om det evt. er pr uge/måned. Da der er tale om kvalitative oplysninger, kan det ej heller afvises, at

Billedet viser to kvinder fra Grå Mølle. Mælken hældes på en 30 liters mælkejunge med jernbeslag. Der fandtes også en mælkejunge med en volumen på 50 liter. De helstøbte aluminiumspande kom først langt senere, og malke-maskinen blev først udbredt efter ca. 1950.

Foto: Læsø Museum

*Dette billede er fra 1921 og vi ved, at malkepigen er den 31 årige læsøbo Emilie (Mille) Jønsson og lokaliteten gården Sandvadbhus. Det bemærkes, at koen er væsentlig mindre end nutidens sort-brogede køer, og at koen ikke er blevet afhornet, hvilket måske vidner om en anden dyrevelfærd end i dag.
Foto: Læsø Museum*

respondenterne bevidst – og af andre årsager – har valgt at underbetone de afgivne oplysninger.

Udover smørproduktionen er der også registreret et vist salg af mælk og fløde henvendt til Læsøs egen befolkning, som er opgjort til 84.000 liter på årsbasis, og hvor salget er næsten ligeligt fordelt mellem mejerierne. Stillingskategorien ”ekspeditrice” i oversigten s. 30 nederst th. indikerer i øvrigt, at der må have været et vist konsumsalg på Byrum Andelsmejeri. Hertil kommer mælk, som kom retur til leverandørerne m.h.p. anvendelse som foder.

Afslutning

Det kan gøres op, at Læsø i 1930'erne manifesterer sig ved at have et landbrugserhverv med en volumen, som muliggjorde en betydelig forædling i form af smørproduktion og med en afsætning og dermed indtjening uden for øen. Der var to mejerier, driftige pionerer og sidst, men ikke mindst, arbejdspladser. Dengang var det formentlig andelsbevægelsen, som var motoren, og som skulle vise sig at være virksom i mange årtier, indtil antal landbrug gradvist svinder, og mejerierne gradvist lukker og slukker i løbet af 60'erne og 70'erne. I 1930'erne og mange år frem var det muligt at afsætte smør. Selvfølgelig fordi smørret var af ypperste kvalitet, da det jo blev kærnet en ekstra gang henover Kattegat! I sit stille sind kunne man spørge sig selv: Jamen hvorfor er der ikke nogen, som går sammen om at lave et (gård)mejeri. Der kunne man lave Læsø-is baseret på Læsø-fløde, Læsø-ost og selvfølgelig Læsø-smør.

Niels Lysdal Nielsen er cand. scient. adm., og arbejder som økonomisk konsulent i Hjørring Kommune. Han er opvokset på Lørslev Mejeri i Vendsyssel, hvor far, farfar og farbrødre var mejerister. Niels har sommerhus på Læsø.

Skilsmisse anno 1798

Før i tiden holdt ægtepar sammen, fordi traditioner og økonomiske forhold påbød det. Det var uhyre sjældent, at skilsmisser optrådte, men det var ikke umuligt at få opløst et ægteskab, hvis den ene part f.eks. var utro eller voldelig. Men det blev ikke klaret med et fingerknips og et simpelt ønske om at gå hver til sit. Det viser historien om Mette Marie Larsdatter Bach, som jeg er stødt på undervejs i min forskning blandt Læsøboere.

Mette Marie kom til verden 1759 i Vesterø, og hendes første mand Niels John Nielsen Lauschebach blev født 1764 sammesteds. Deres dåb er helt reglementeret indført i Vesterøs kirkebog, og den 9. november 1783 blev de ægteviet i sognets kirke. Gommen flyttede ind hos sin brud, for hendes far havde allerede, da hun var bare 12 år, ordnet det således, at datteren som sin mødrene arv fik overladt hans sted, selvfølgelig mod at give ham og hans kone nr. 2 aftægt. I skødet var desuden tilføjet: *Skulde min Datter Mette Marie Laursdatter faae i Sinde at gifte sig saa længe ieg Laurs Svendsen og Hustrue lever, maae det ei skee uden min og Hustrues Villie og Samtycke eller den af os som da længst levende er.* Hvis hun alligevel skulle

gifte sig med en mand, der ikke faldt i de gamles smag, ville overdragelsen af gården blive trukket tilbage, så vi må slutte, at den udvalgte ægtefælle har levet op til Lars Svendsens krav.¹

Efter vielsen kan vi følge Mette Marie og Niels John i kirkebogen; de fik døbt et par døtre i henholdsvis 1783, ca. fem uger efter trolovelsen, og 1787, men derefter blev der stille om dem, indtil en ny indførelsel i 1799, der fortæller: *Midfaste Søndag copulerede Ungkarl Claus Bertelsen Schou og Koene Mette Marie Larsdatter Bach, som d. 19 Decbr. 1798 ved Dom udsagt paa Lessøe Birketing var bleven skilt ved sin forrige mand Niels John Lauschebach hvilken dom siden af Amtmand Lybecher i Hiørring er approberet d. 18. Janv. 1799. Cautiontister Otte Jacobsen og Bertel Rasmussen Schou*².

Skilt i 1798? Det lyder jo som en rigtig godbid for en slægtsforsker. Hvad var her mon sket?

Heldigvis for den videre forskning var der en præcis henvisning til en dom afsagt den 19. december

1 Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 81

2 Vesterø kirkebog 1646-1813, s. 164

1787 ved Læsø Birketing. Jeg måtte altså til Læsø tingbøger, som skal ses på Rigsarkivet i Viborg. De bestilles på forhånd via Daisy (tast 'Læsø birkedommer' i arkivskaberfeltet og 'tingbog' i arkivseriefeltet og vælg til sidst den rigtige årgang) og står klar, når man ankommer til arkivet. Da jeg havde bladet mig frem til datoen, fandt jeg ganske rigtigt den afsagte dom og en oprulning af hele historien.

Der var hverken vold, utroskab eller andet kriminel indblandet; der var sket det helt sædvanlige, at Niels John, da de to havde været gift i fire år, var draget hjemmefra for at søge hyre på et skib. Det var sikkert ikke første gang, han havde gjort det, da det jo var vilkårene på øen. Denne gang tog han til Aalborg, hvor han fik hyre som matros på et skib, der havde Norge som mål. Niels John sendte et brev til konen derhjemme fra Norge i foråret 1787, men siden hørte hun ikke mere fra ham.

Mette Marie ventede tålmodigt; da hendes far døde i april 1788, mødte hun personligt op i skifteforretningen, *da hendes mand Niels John er for værende Tiid Landet fraværende, og siden tog hun sig pænt af sin stedmor og i Forventning af hans Tilbagekomst, havde vedblevet deres fælles ejende lille Sted og med Møye ernæret sig selv og deres i Ægteskab sammen avlede 2de Børn*³. Efter 10 år var håbet svundet ind, og møjen blevet for stor, og hun søgte skilsmisse, så hun kunne gifte sig igen – et emne var i kikkerten, da en styrmand på det sidste havde hjulpet hende med forskellige ting.

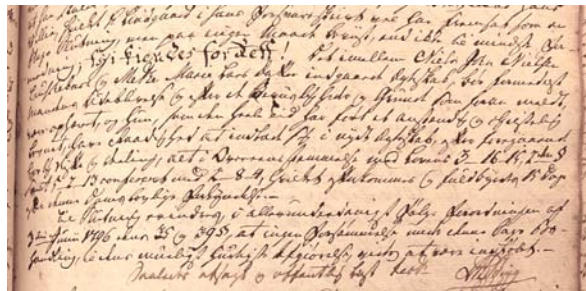
3 Læse Landfoged. Skifteprotokol 1786-1817, s. 113-114

En skilsmisse kunne i de tider kun søges et sted, hos Tamperretten, der var en særlig kirkelig domstol for ægteskabelige sager. At det hørte under gejstligheden skyldtes at ægteskabet var et sakramente. Mette Marie fik bevilget fri proces, idet hun *allernaadigst blev forundt Hoi Kongelig Befrielse fra Stemplet papiirs Brug under Sagen, og at samme igiennem Retterne*

Tamperretten

var en særdomstol, der skulle behandle ægteskabelige tvister og bevilge opløsning af ægteskaber. Den hørte under biskopperne og havde følgende sæde i stiftsbyerne. Den trådte sammen på fire årlige tamperdage. På Sjælland afskaffedes tamperretten i 1771, mens de øvrige stifter måtte vente til 1797.

Bevarede arkivalier er tamperretsprotokoller, som kan søges i Daisy ved at taste 'tamperret' i arkivskaberfeltet. Der var kun ganske få sager pr. år. I Viborg Stifts protokol svingede antallet de sidste fem år mellem 0 og 2.

Et klip fra Læsø Tingbog 1781-1802, s. 843, hvor Mette Marie får tilkendt sin skilsmisse.

maatte føres, uden at erlægge Rettens Gebyr og Skriver Sallario m.v. Både hun og den fraværende mand fik beskikket en sagfører, men alt sammen uden positivt resultat. Tamperretten afviste stævningen, "uvist af hvilken grund", som der står i retsakten fra birketinget.

Heldigvis for Mette Marie blev tamperretten afskaffet 1797, *hvilket gav Stædets Amtmand Hr. Justitz Raad Lybeker Anledning, efter hr. Landfoged Hesselholts skriftlige Anmodning, at forestille det Høi kongelige danske Cancelie, om ikke Sagen nu bekvemmelig kunde udføres ved Forum ordinarium, i Overenstemmelse med før allerhøist bemeldte Forordning; hvilket høistbemeldte Cancelie, ved Skrivelse til hr. Justitz Raaden af 30te Junii d.a., bevilgede.*

Altså var vejen banet for at føre sagen ved birketinget, men heller ikke her gik skilsmissen bare uhindret igennem. Niels John havde en beskikket forsvarer, som startede med at protestere over, at der er udsendt ulovlig varsel. Han ønskede sagen udsat med den påstand, at de indstævnedes *burde have nydt Lavdag* (en fastsat dag eller frist til sagens endelige afgørelse). Birkedommeren afviste kravet ved at fremføre, at begrebet Lavdag var afskaffet i 1796. Men stadig var der ting, der skulle afklares. Kunne man nu være sikker på, at Niels John ikke var blevet væk fra hjemmet, fordi hans kone havde været en harpe, der ikke var til at leve sammen med? Eller der havde været andet galt i hjemmet?

Fire *lovfaste og upartiske* vidner blev derfor indkaldt og forklarede enstemmigt:

- a. *At Niels John Nielsen Lauschebach, som var født og boesat i Westerøe Sogn her paa Lesøe og havde med hans Kone Mette Marie Lars Datter udi deres Ægteskab i de 4re Aar han var hiemme, 2de Børn.*
- b. *At de levede vel og eenigt sammen medens han var tilstede og at han under al Venskabelighed og Kierlighed forlod hende.*
- c. *At det ikke ved hans Bortreise er skeed af anden Aarsag, end for at søge Hyre i Aalborg, som han og bekom, og at de ikke siden samme Aar han reiste, nu imellem 11 á 12 Aar, har hørt eller spurgt til ham.*
- d. *At de ei veed mindste aarsag fra Konens Side til hans Fraværelse, og at hun bestandig fra hans Afreise har forholdt sig ærlig, skikkelig og vel.*

Også den stedlige sognepræst, hr. Zimmermann, kunne afgive attest på at de to *førte et skikkelig og christelig Ægteskab sammen, og at Konens Forhold stedse har været skikkelig, anstændig og christelig.*

Mandens forsvarer forsøgte sig med, at man jo ikke kunne vide, om Niels John blev holdt fanget et sted. Det blev afvist som usandsynligt, og birkedommer Lars Bing kunne slutte med at afsige dommen: *Thi kiendes for Rett! Det imellem Niels John Nielsen Lauschebach og Mette Marie Lars Datter indgaaede Ægteskab, bør formedelst Mandens Udeblivelse og efter et Bevislighed og Grund, som foran meldt, være ophævet, og hun, som den heele Tid har ført et anstændigt og christelig levnet, have Raadighed at indlade sig i nydt Ægteskab, efter foregaaende lovlig Skifte og Deeling, alt i Overenstemmelse med Loven.*⁴

4 Læsø Birkedommer. Læsø Justitsprotokol 1781-1802, s. 842-84

En sidste hale på skilsmisssagen var så, at den skulle godkendes af amtet, og det skete den 18. januar 1799.

Tamperretten afviste oprindeligt at give Mette Marie skilsmisse, ovenikøbet med en lidt mangelfuld begrundelse – uvist af hvilken grund. Det viser sig nok, at birkedommeren enten ikke har læst afgørelsen ordentligt eller har glemt den, for faktisk kan man finde en begrundelse, når man går til tamperrettens protokol. Læsø hørte under Viborg Stift, og det er hos tampereretten i dette stift, man skal slå op for at finde dens afgørelse i sagen Niels John versus Mette Marie. Også dette arkivalie skal ses i papirform på Rigsarkivet i Viborg, og her finder vi sagen på protokollens sidste side. Afslaget gives, fordi Niels John ikke har fået lovlig kald og varsel til at høre og overvære tingsvidnet.⁵ Og så kan man spørge sig selv, hvordan det overhovedet skulle være muligt, når man havde været forsvundet i godt 10 år!

Som det blev nævnt i afgørelsen på birketinget, kunne Mette Marie frit gifte sig igen, når hun havde skiftet med sine børn. Det fik man hurtigt klaret, idet der den 30. januar blev indkaldt til skiftesamling. Her blev boet registreret og vurderet helt efter reglerne. Der var også nogle gældsposter, den største blandt

disse var en regning fra ungkarl Claus Schou på 60 rd. 4 mk. 8 sk. Specielt denne post måtte der kigges nøjere på, og Mette Marie forklarede, at den *kunde hun ikke egentlig siige hvorvidt den kunde være rigtig eller urigtig, saasom han nu over Aar og Dag har opholdt sig hos hende og Tiid efter anden forstragt hende med Penge ligesom hun har behøvet samme; men han har og i den Tiid havt fri kost og Logement i hendes Huus, som derpaa bør afgaae, og naar dette skeer, blive hans Tilgodehavende efter hendes Beregning og saaledes som hun i Tilfælde kunde og ville giøre sin Eed paa at være, uden Fornærmelse for Stervboet 20 rd.*⁶

Skiftehandlingen, der strakte sig over 3 dage, sluttede med et overskud på 86 rdl. 2 mk. 1 sk., og Mette Marie kunne fortsætte på sit sted. Den 3. marts giftede hun sig med ungkarlen Claus Schou, som gennem et stykke tid havde været på kost og logi hos hende, og nu og da havde lånt hende penge. Vel at mærke uden at nogen af de uvildige vidner, der var indkaldt i skilsmisssagen, havde noget som helst at udsætte på hendes skikkelige og kristelige levned. Men det er også et faktum, at Claus og Mette Marie først i 1801 fik et barn sammen, så de har selvfølgelig levet pænt og anstændigt indtil vielsen.

5 Viborg Bispearkiv. Tamperretsprotokol 1717-1797

6 Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1786-1817, fol. 514-15, 516b-17 og 518-19

Kathrine Tobiasen er forh. bibliotekar i Randers og nyder nu pensionisttilværelsen. Hun har slægtsforskning i 20 år. Blandt andet har hendes mands slægt på Læsø givet hende fine oplevelser. Kathrine har i nogle år været redaktør af DIS-Danmarks medlemsblad Slægtsforskeren (tidligere Slægt & Data).

Om Lorensberg og Læsøbageren

Johnny Strøm er født og opvokset på Læsø. Han har været pelsdyravler i 46 år og ansat ved Læsøfærgen i 40 år. Han gav mig på et tidspunkt notater om sit barndomshjem, Lorensberg, og de fortællinger, bl.a. om Læsøbageren, han hørte i sin barndom. Læsøbageren, L.C. Klitteng, havde en livshistorie, som næsten er for fantastisk til at være sand, og den var spændende at dykke ned i. Samtidig har Læsø Museum i forbindelse med indvielsen af det nye Museumshus en udstilling om Læsøbageren, som underbygger de oplysninger, Klitteng gav forfatteren Hakon Mielche (se senere i artiklen).

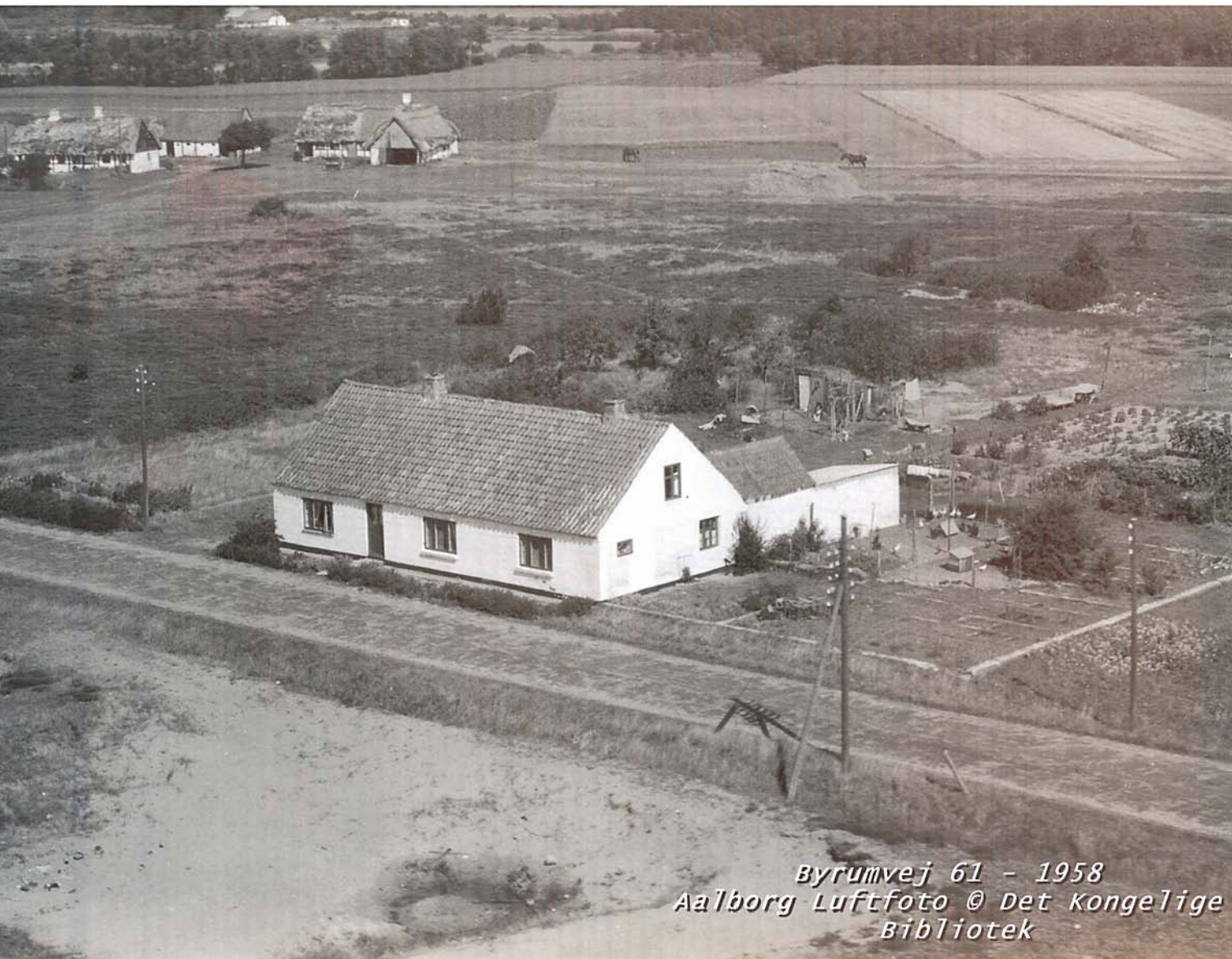
Beretningen indledes med Johnny Strøms fortælling om sit barndomshjem, suppleret med fortællinger fra Erland Erlandsen, som voksede op på Hyldebuskgård, lige syd for Lorensberg.

Johnny Strøm fortæller: ”Jeg er født i Lorensberg, ejendommen Byrumvej 61. I min barndom hørte jeg mange historier om den bolig. Da jeg voksede op, var der to lejligheder i huset. I den vestlige boede mine forældre, Maja og Kurt Strøm, og min bror, Allan. Min far havde et lille snedkerværksted, som vi levede

Farfar Frederik Strøm med børnebørnene, fra højre Johnny Strøm, Allan Strøm og deres kusine, Kirsten Dyrland Petersen. Foto: privat eje

af. I den østlige boede min farmor Laura og min farfar Frederik. De var nogle fantastiske mennesker, og jeg havde en rigtig god barndom.

*Byrumvej 61 - 1958
Aalborg Luftfoto © Det Kongelige
Bibliotek*

Som sagt hørte jeg mange historier, når de voksne sad og snakkede om, hvad Lorensberg havde stået for, og hvem der havde boet der af kendte personer. Den mest kendte var Klitteng. Han var baker og var meget dygtig til at bage wienerbrød. Det forlød, at han havde været i Amerika og lært dem at bage det gode danske wienerbrød. Jeg mener også, at det blev fortalt, at smugleren Bremer havde sin gang i huset, – når han ikke lå i internationalt farvand og smuglede sprit!

I dag ligner Lorensberg et helt almindeligt hus, men i 1930 eller der omkring lå der en stor, flot teaterbygning med balkon på begge sider af et stort dansegulv. Her spillede spillemandsorkestre op til dans. En af spillemændene var Niels Vilsen i Hvent. Han var på det tidspunkt 7-8 år og spillede violin sammen med sin far. Det var et fint sted at komme dengang. Der var meget højt til loftet – det gav en god akustik. I min barndom var der stadig lidt af soklen at se. Jeg mener, den var ca. 50 cm bred; det var en solid sokkel efter den tids målestok.

Jeg husker, at der blev talt meget om, at det store hus skulle bygges op, efter at lynet var slået ned, og dansehallen brændte ned til grunden.

Vesten for bygningen ud mod vejen var der to store løver i cement med ravøjne. Der er stadig lidt tilbage af deres fundament, ved jeg, for da vi fik græsslåmaskine, kørte vi i en jernstang og en cementklods, og så fik jeg fortællingen om løverne.”

Soklen fra forsamlingshuset træder tydeligt frem (øst for Lorensberg) og siger en del om størrelsen på huset.

Genboerne

Erland Erlandsen er født på gården ”Hyldebuskgård”, som ligger syd for vejen, lige over for Lorensberg. Han fortæller:

”Frederik Strøm var fisker og cyklede hver nat, somme tider forgæves, hvis det ikke var fiskevejr, til Vesterø Havn og tilbage hen under aften, ofte med fisk til bordet på bagagebæreren. Han døde i 1971, 81 år gammel, og fru Strøm døde i 1982, 86 år gammel. Laura og Frederik Strøm havde 8 børn, den første født i 1923 og den yngste i 1939.

Et af børnene, Frede, var lige gammel med mig. Han var evnesvag, som man sagde dengang, og havde ikke noget egentligt sprog. Bag huset var der en grusbakke, og her opholdt han sig meget af tiden og morede sig med at grave huller i bakken. Han kunne ind imellem blive aggressiv, og jeg kunne blive bange for ham. Frede var meget glad for sin mor, og han kunne komme farende og skrigende falde hende om halsen i glæde, men samtidig meget voldsomt. Skrig og hyl var det meste af hans sprog.

Engang havde han fået fat i en stor køkkenkniv, som ellers var gemt væk, og med den i hånden skulle hans mor have en omfavelse. Det resulterede i, at hans mor fik en dyb flænge, 6-7 cm lang, fra læben ned over hagen. Fru Strøm, som vi altid sagde, bar på dette grimme ar til sin død. På et tidspunkt blev det for meget for familien, og faderen måtte rejse til Vodskov og aflevere ham på anstalten der. Strøm besøgte ham, men efterhånden kendte han ikke sin far mere. Jeg skriver dette for at fortælle, hvilke tragedier en familie dengang kunne blive udsat for. I dag bliver der heldigvis taget anderledes hånd om den slags.

Jeg kom ofte i hjemmet, fordi jeg legede med

Erland Erlandsen har fundet et foto fra ca. 1935: "Min mor står med kaffekanden, min far sidder med ryggen til. Den unge dame er Vera, gift med fars yngste bror, Leo. På afstand har vi Lorensberg med ruinen, og det er Laura og Frederik Strøm, der ejer stedet. De boede selv i østre ende (op mod ruinen), i vestre ende boede en gammel mand med sin datter Nielsigne. Hun var ikke helt normal, som vi sagde dengang. Vi fik altid slik, når vi kom forbi – jeg husker dem tydeligt." Foto: privat eje

Fredes storesøster og lillebror. Vi måtte ikke lege i ruinen, fordi der var fare for, at noget kunne falde ned. Jeg mener, den blev revet ned omkring 1945. Jeg synes, jeg kan huske nedrivningen. Derefter stod søklen i adskillige år, fjernet i måske 1950-55.

Jeg vil slutte med en anden beretning om familien Strøm, for det synes jeg, de fortjener:

Da mit hjem, Hyldebuskgård, brændte ned i 1949, og vi stod uden tag over hovedet, hvem kom så omgående? Det gjorde familien Strøm. De indbød os til at bo hos dem, mens vi byggede gården op igen.

Dengang var der ikke noget, der hed 'genhusning' i forsikringspolice! Lorensberg havde to familier boende, og vi kom med 4 personer: far, mor, lillesøster og mig.

Strøms havde soveværelset; far, mor og lillesøster fik en stue til soveværelse. Strøms yngste søn var stadig et barn og havde et værelse på loftet. Der boede jeg sammen med ham. Nu var der kun en stue tilbage med alle Strøms møbler. Den kunne vi alle benytte. Køkken og bryggers var ligeledes fælles. Aldrig på noget tidspunkt oplevede nogen af os, at vi kom i vejen. Det var en enestående gæstfrihed, der blev vist os i en for os meget vanskelig periode."

Et andet syn på Lorensberg og danseshallen

Ikke alle var begejstrede for danseshallen og biografen, hvilket den også blev anvendt til. Her er, hvad journalist Carsten Nielsen fra Roskilde Dagblad skrev om stedet efter et besøg i 1929, i et ætsende satirisk sprog: "Ved Vejen mellem Vesterø og Byrum staar en aaben, stor Ruin, der ligner en klosterlevning. Det er resterne af Danseslottet og Biografen som gjorde Aarene 1916-1920 til en mørk Tid i Landets Historie. Det blev bygget for Madam Jensens Penge, tjent ved Salg af brugte Klæder og Ure, paa Initiativ af hendes Søn, den navnkundige Læsøbager L. C. Klitteng. Da Uvæsenet havde raset i fulde fire Aar, greb to forstandige Mænd ind. De købte hele Fordærvelsen og lagde den øde, laasede Porten med syv Segl. Ugen efter slog et Lyn ned og tændte Huset i Brand, et Varsel, som vakte stor Glæde i Regeringskredse i Byrum. Ilden fik Lov til at mætte sig med alt, hvad den kunne overkomme. Resten af Træmaterialet bortsolgtes til Opførelsen af en ny Skole,

og de nøgne Stenmure lod man staa tilbage til evig Skam og Skændsel.

Bageren forlod Læsø, og vandt siden store Triumfer i Verdensbyerne med sin Christian den Tiende-kage, som han bl.a. har trakteret nu afdøde Præsident Wilson og den japanske Kronprins med."

Der er folk på Læsø, der kan fortælle, at af murværket, som blev brudt ned, blev en del af stenene anvendt til opførelse af laden på Skippergården, Byrumvej 71.

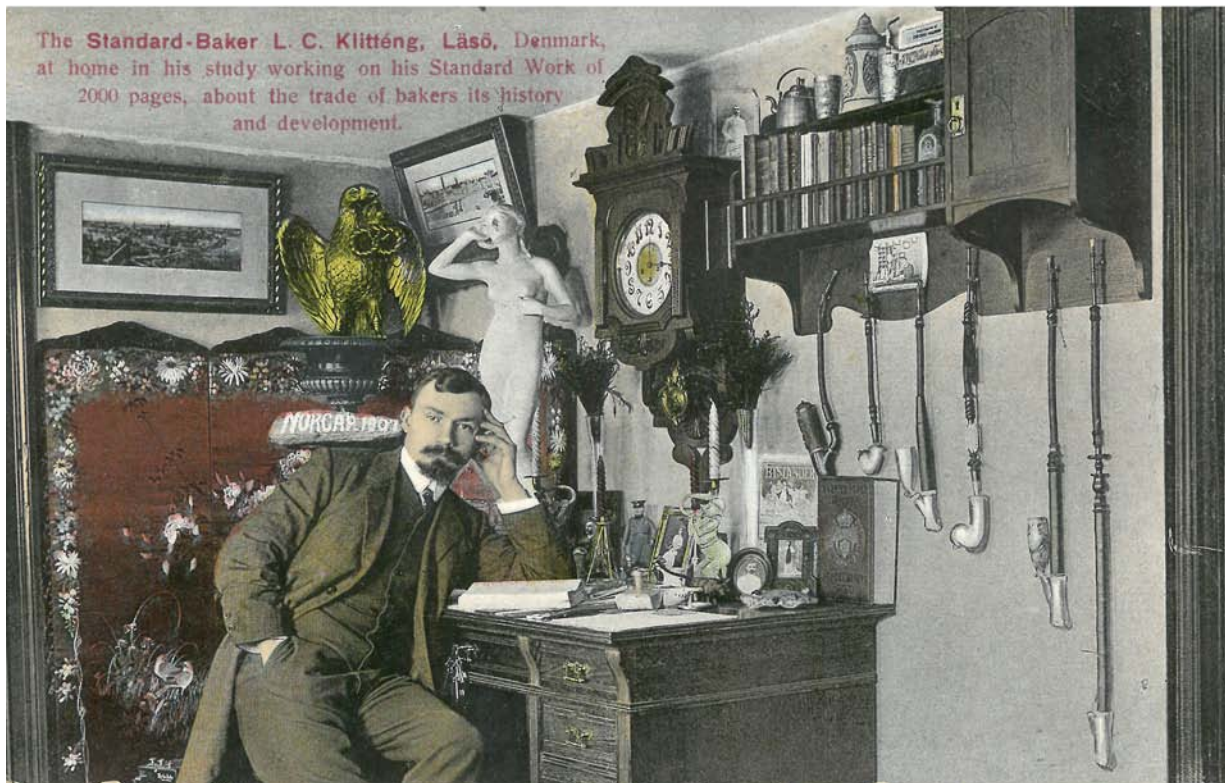
Læsøbageren, L. C. Klitteng

Hvem var han, Læsøbageren? I sin bog "Jorden rundt med morgenbrød" fortæller Hakon Mielche levende og medrivende om Læsøbageren, som har gjort dansk wienerbrød lige så kendt i udlandet, som statuen af den lille havfrue er. Forrest i bogen har han placeret et kort over Læsø med undertitlen: "Da det vil være umuligt at bringe Kort over de Steder, hvor Læsøbageren har bagt Wienerbrød, bringer vi et Kort over det Sted, hvor han aldrig har bagt."

Læsøbageren er heller ikke født på Læsø, men i Frederikshavn. Forældrene Carl Christian Jensen, marskandiser og urmager i Frederikshavn, og jomfru Emilie Andersen af Frederikshavn blev viet i Frederikshavn Kirke 5. oktober 1877. Forlovere var skomager C. S. Christensen og barber Holm, begge af Frederikshavn.

Ældste søn i en flok på 6 børn, Johan Laurits Christian Jensen, født 2. juli 1878, er i bagerlære og derfor ikke med, da familien flytter til Læsø i 1898. Først bor familien i Byrum, men af folketællingen 1901 fremgår det, at den har købt ejendommen matr. nr. 217 e, som er kendt under navnet Lorensberg.

*Postkort
med L. C.
Klitteng.
Foto: Læsø
Museum*

Ved folketællingen i 1916 bor familien stadig samme sted. Ved folketællingen i 1925 ser det ud, som om Lorensberg har fået anden ejer, hovmester Lars Søren Erlandsen, som bor der sammen med sin familie. I 1930 fremgår det ikke helt, om Emilie Jensen stadigvæk bor på Lorensberg, men hun bor i hvert fald i området.

Carl Christian Jensen dør i 1920 og begraves på Byrum kirkegård. Moderen, som senere flytter til

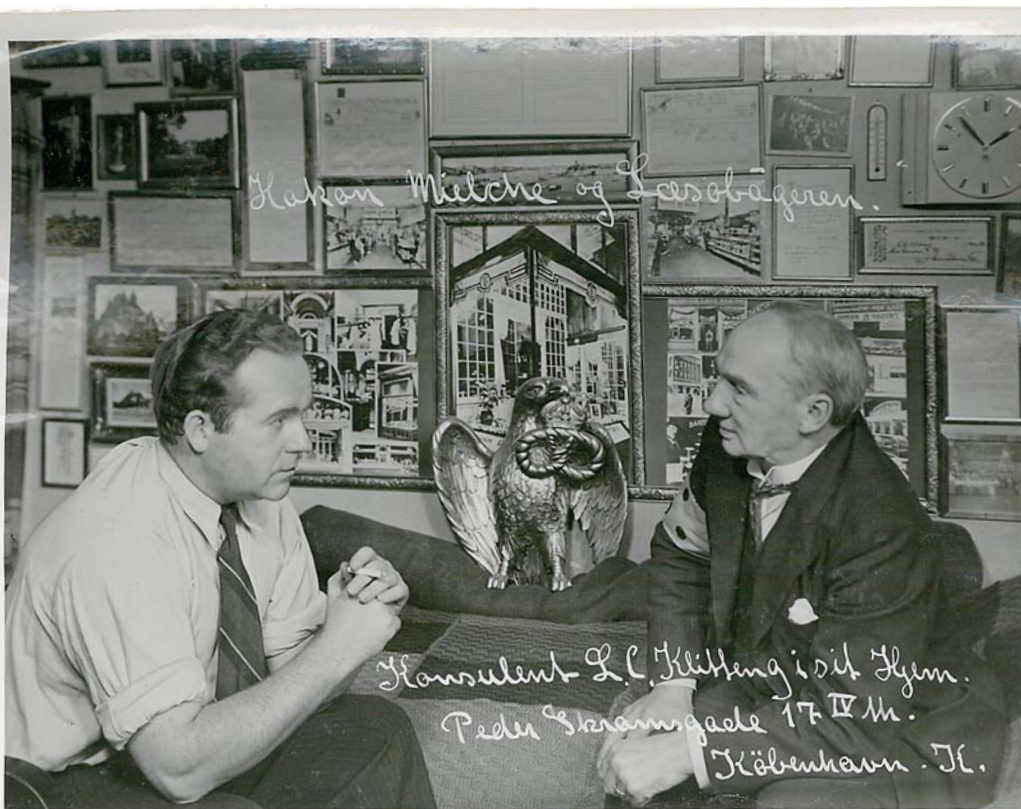
København og der driver en marskandiserbutik, til hun er højt oppe i årene, dør 20. april 1945, 86 år gammel. I nekrologen i Læsø-Posten den 5. maj 1945 oplyses det, at forretningen lå i Fredericiagade 49. Navnet Klitteng stammer muligvis fra moderen, der var datter af Claus Holm Nielsen og Laura Kitten (Lauras forældre boede i Klitten i Råbjerg sogn. Måske er der tale om en skrivefejl?).

Hakon Mielche beskriver, hvordan Læsøbage-

ren har forenet et solidt håndværk med en udpræget grad af eventyrlyst i blodet. Mielche møder ham, da han bor i en lille lejlighed, stækket, da han blev blind og måtte opgive både håndværk og rejselyst, men bestemt ikke kuet. Han fortæller med glød om sit spændende liv, hvor han har bagt brød til både konger og præsidenter. Trods sin blindhed ved han nøjagtigt, hvor han har de forskellige udsklip om sine

meritter og kan guide Hakon Mielche rundt i minderne.

I bogen fortælles om de oplevelser, Læsøbageren har haft undervejs på sin 500.000 km lange rejse. Han har måske tjent 600.000 kr. over de 30 år, han var på farten. Hver en krone er brugt, og hvert sekund levet til bunds, fortæller han. I begyndelsen af interviewet forsøger Mielche at udnytte en pause

*Mielche og Klitteng
samtaler.*

*Bemærk de mange
indrammede di-
plomer mv, som ses
på væggen. Mange
af dem er udstillet
på Læsø Museum.
Klitteng bærer det
for blinde karakte-
ristiske armbind,
gult med tre sorte
prikker, så andre
blev klar over, at
her kom en blind.*

Foto: Læsø Museum

Dansk wienerbrød

Wienerbrød betragtes i dag som traditionelt dansk bagværk, men er oprindeligt en federe dansk udgave af et bagværk, *Kipferl*, fra Wien; det var østrigske bagersvende, der under en strejke bagte det for danskere ukendte brød. Den første danske tilladelse til at bage wienerbrød blev givet i 1840'erne. Danske bagere føjede æg og mere fedtstof til opskriften, så brødet blev tilpasset danske traditioner. I Wien kaldes brødet *Kopenhagener Gebäch* eller *Dänischer Plunder*. I USA fik brødet betegnelsen *Danish Pastry* eller blot *Danish*. Danske emigranter bragte opskriften med til staterne, hvorefter kendskabet bredte sig. Læsbageren gjorde på sine rejser brødet kendt over en stor del af verden.

i talens maskingeværssalver til at spørge: ”Klitteng, hvornår bagte De den første Plade Wienerbrød på Læsø?”, hvortil Klitteng svarer: ”Læsø? Jeg har sgu da aldrig bagt et Stykke Brød på Læsø. Jeg er fra Frederikshavn!”

Begyndelsen på karrieren

Klitteng kom i lære hos en ny bager i byen. Bageren kom til Klittengs far for at få repareret sit ur, og da han gik derfra, havde han lovet at tage Klitteng i lære i fire år. Betalingen skulle være kost og logi samt en løn, der gradvist steg fra 30 kr. det første år til 100 kr. det sidste. Klitteng fortæller om, hvordan hygiejnen ikke lige var på højde med nutidens: Når rugbrødsdejen om natten skulle æltes, blev der hængt melsække for vinduerne, så ingen kunne kigge ind. Så smed mester og lærling sko og strømper, hoppede op i dejtruget på bordet efter at have dyppet tæerne i en spand vand og æltede dejen. Mesteren solgte forretningen, inden Klitteng fik sit svendebrev. I alt oplevede han at arbejde hos fem forskellige mestre, inden læretiden var overstået.

Herefter rejste Klitteng til København og kom ind på Richardts berømte konditori i Hovedvagtsgade. Her lærte han at lave alskens lækre kager, bl.a. dessertanretninger til den loge, hvor daværende kronprins Frederik senere kom. Herfra drog Klitteng rundt i landet og samlede sig nye anbefalinger til alle dem, han i forvejen havde.

Læsbageren i Sverige, Norge, Finland og Rusland

Efter syv år på denne måde kom han til Sverige, hvor han ville lære svenskerne at bage wienerbrød. Det var i 1905, da Stortinget i Norge enstemmigt valgte at opsigte personalunionen mellem Norge og Sverige. Da Danmark i denne strid ikke kunne siges at være neutral, - danske prins Carl blev anmodet om at være konge i Norge - var det ikke så morsomt at være dansker i Sverige. Klitteng opsøgte en avisredaktion for at formå redaktøren til at skrive om hans præsentation af dansk wienerbrød. Først efter en lang overhaling fra redaktøren og uddeling af smagsprøver fra Klitteng blev der trykt en lovprisning af det lækre

bagværk. Måske hjalp det også, at det konditori, hvor Klitteng arbejdede, havde indrykket store annoncer næste dag! Også højt mod nord ved den netop åbnede malmbane til Kiruna bagte Læsøbageren det søde brød til stor fornøjelse for mange minearbejdere.

Kong Haakon og dronning Maud skulle komme til Narvik på præsentationsrejsen i 1906. Læsøbageren havde bagt sprøde Kong Haakonskringler, en dansk hilsen til en norsk konge med danske rødder. Begge var tilfredse med resultatet! Fra Kristiania gik turen over det ganske land, og overalt begejstrede Læsøbageren med sit bagværk. Han afholdt kurser i mange byer, og da han fik muligheden, gik turen videre til Finland i 1907. Herfra kom Klitteng også til St. Petersborg, hvor han ved selvsyn kunne iagttage de enorme forskelle mellem den uafbrudte række af fyrstepaladser langs Nevafloden og den dystre, truende Peter-Paulsfæstning. Sneen og klangen af kanebjælder gav ham hjemve, så han besluttede at rejse hjem til Læsø i julen for at nyde sin mors risengrød og gåsesteg med sprødt skind.

Turen går til USA via bl.a. England og De dansk-vestindiske Øer

Via England, hvor Klitteng bl.a. var ansat hos Harrod's i et halvt år, gik rejsen i 1911 til København. I løbet af tiden i England havde han stiftet bekendtskab med nye måder at reklamere på. De nye ideer spøjte i hovedet på ham, så han opsøgte flere af de store dagblade. Han fik også oprettet sit eget blad, hvor han havde til hensigt at skrive artikler om bagererhvervets fremtid samt om oplevelser rundt i fremmede lande. Han har nok været forud for sin tid. Det var ved at være slut med håndværkere, der

drog ”på valsen”, så ideen med at bringe nyhederne hjem til landet vandt ikke gehør. Da han fortalte om planerne om at komme til Amerika, var der kun latter til overs for Klittengs udsagn om, at den første kage, han bagte på amerikansk jord, skulle være til præsident Wilson.

Det blev nu alligevel virkelighed! Efter afstikere til bl.a. Østrig og Frankrig kom Klitteng til De Dansk-vestindiske øer, hvor han bagte dansk wienerbrød ved flere lejligheder. Den danske gesandt fik ham på en Royal Mail-båd til New York efter at have overvist ham om, at han skulle bage til præsident Wilsons bryllup. Fra Ellis Island, øen, som alle emigranter skulle forbi, drog Klitteng direkte til Washington, hvor han opsøgte den danske gesandt. Denne sørgede for, at Læsøbageren fik lov at bage i Rauschers Bageri. Kagen blev afleveret i bryllups-huset. Dagen efter fik Klitteng at vide, at brudeparret havde forsynet sig ganske gevaldigt af det danske brød. Rauscher skrev et længere brev, både som anbefaling og bevis på, at Læsøbageren havde bagt til præsidentens bryllup – et brev, som Klitteng fik god nytte af senere, ikke mindst hos den redaktør, der havde moret sig meget over ideen, da den blev beskrevet for ham!

En tragisk oplevelse i Canada

Der var dog også fejlslagne projekter i Læsøbagerens kølvand. Han havde i Canada startet bladet ”The Saskatchewan Sun”, bl.a. for at give pelsjægere og traders en avis. Den redaktør, han havde ansat, brugte mest af sin tid på jagt. Det gik ud over både journalistikken og annoncetegningen, så bladet gik ind. Klitteng blev dog i Big River, fordi han var kommet

til at holde af byen. Her i Canadas ødemark havde Klitteng en tragisk oplevelse, han aldrig glemte. En ung svensk skovarbejder, der for nylig var kommet til distriktet, gik en morgen til skovs. Hjemme i træhytten sad hans hustru, der var gravid. Fødslen var ikke nært forestående, så da den pludselig gik i gang, var ingen forberedt på det. Der var hverken læge eller jordemor til stede. Nærmeste læge boede i Prince Albert. Der blev telefoneret efter ham. Han måtte rejse med først afgående tog. Det satte sig fast i sneen, og lægen havde ingen anden mulighed for transport. Barnet døde ved fødslen, og da der ingen kyndig hjælp var at få, døde den unge mor få timer senere.

Hele befolkningen tog del i den sorg, den unge mand kom hjem til i det tomme, stille hus. Ved begravelsen holdt den engelske præst en gribende tale, men da han vidste, at den unge mand ikke talte engelsk så godt, henvendte han sig til forsamlingen og bad en af de tilstedeværende om at sige et par ord. Det faldt så i Klittengs lod. Det eneste, han lige kunne komme i tanker om at gøre, var at bede forsamlingen synge den gamle salme ”Lyksalig, lyksalig...” Bagefter talte Klitteng så jævnt, han kunne, om betydningen af første og sidste vers. Da den unge mand hørte de jævne ord om den sorg, der var overgået ham, løstes noget pludselig op, og han brød sammen. Efter at have forsøgt at trøste kom Klitteng i tanker om, at det vist var på sin plads at bede et Fadervor, men han var bange for, at han ikke ville kunne huske ordene. Heldigvis var der en finne, en tidligere Frelzersoldat, som kunne træde hen til kisten. Den hengivelse og inderlighed, bønnerne blev bedt med, fik mange af de største skovhuggere og hundekørere til at tørre øjnene i jakkeærmet.

Hjemme igen

Efter opholdet i Canada følte Klitteng, at det var på tide at drage hjemefter. Han indlogerede sig i første omgang på Hotel d'Angleterre.

Han havde bedt sin bror om at købe et hus på Læsø. Han havde gennem årene sendt penge hjem til dette formål. Hans plan var at oprette en gåsefarm, for han havde en ide om, at der hvert år lige op til jul skulle ligge et skib ved Børsbroen, fyldt til randen med fede slagtefærdige Læsøgæs. De skulle være udsolgt i løbet af en time! Ak ja – de fleste af gæssene måtte Klitteng æde selv, da Mortensaften nærmede sig. Resten blev solgt på sædvanlig vis på tørvet i København tre måneder efter, at det store foretagende var startet!

Klitteng rejste hjem til Læsø for at fejre modernens fødselsdag og for at holde jul. Vel hjemme var det første, han spurgte til, forsamlingshuset. Mens han rejste rundt i verden, havde han besluttet sig for at bygge et forsamlingshus tættere på Vesterø, så folk ikke behøvede at gå den lange vej til Byrum. I årenes løb havde han sendt penge hjem til byggeriet, og nu stod huset færdigt. Det var meningen, at forældrene skulle være værter og derved tjene sig en skilling. Nu skulle der arrangeres en indvielsesfest, der ville sige sparto til alt, hvad man tidligere havde oplevet i den branche på øen!

Ballade ved indvielse af forsamlingshuset

Klitteng bestilte det skrappeste fem mands orkester, der fandtes i Frederikshavn, der var trykt plakater: ”Alle er velkomne! Fri adgang!” Plakaterne blev hængt på mejeriets mælkespande, så budskabet nåede ud over hele øen.

*Provebagning
på Læsø. Foto:
Læsø Museum*

↑
 Provebagning på Læsø.
 (prøves.) Brødet blev kølet.
 ← af familie og nære venner
 til påværelses pris.

Men så blev der ballade! Birkedommer Ricard tilsagde Klitteng til et møde, og der fortalte birkedommeren, at samtlige missionsfolk på øen var ædende gale på det nye forsamlingshus. Der blev talt imod det fra prædikestolen, og præsten havde tordnet og sagt, at endnu et syndens hus skulle åbnes på Læsø. ”Der bliver ikke noget af det bal”, sagde birkedommeren. Klitteng indvendte, at musikken kom, hvortil Ricard svarede, at så måtte den spille hjemme hos Klitteng. Politiet ville lukke ballet. Klitteng svarede, at så ville betjenten blive smidt ud, og hvis det ville afstedkomme en bøde, kunne den vel betales forud, så han måske kunne få rabat? Fra mødet gik Klitteng hen og telefonerede til amtmanden i Hjørring. ”Hold De bare bal – det kan højst gi’ en bøde!”. Birkedommeren rejste fra øen, den dag indvielsen skulle finde sted. Klitteng åbnede ballet med en 82-årig kone i Læsødragt. Indvielsen varede til den lyse morgen, og næste dag rejste Klitteng til Kristiania (Oslo).

Flere projekter

Men der var meget andet at tage sig til på Læsø! Der var ikke nær nok fut i fejemøget herovre! F.eks. kom Klitteng en dag på besøg på en gård, hvor kaffebordet var dækket på en dug med hedebo-syning. Så fik han ideen til en husflidsudstilling. Han gik til redaktøren af ”Læsø Avis”, købmand Zeuthen, og fik ham til at skrive om den store udstilling, der skulle arrangeres i Forsamlingshuset. Aldrig så snart var artiklen kommet i avisen, før det væltede ind fra hele øen med alt, hvad folk havde i skuffer og skabe – der er god tid til at lave den slags i de lange vinteraftener på Læsø. Der kom skibe i flasker fra fyrassistenterne;

et radioapparat, der kunne både tale, spille og synge. Toldkontrolløren, der ellers var kendt som en meget reserveret og fåmælt mand, afslørede sig som en virkelig kunstner på billedskærerområdet. Fru Jensen fik en fin førstepræmie for sin dug – mellem 1500 udstillingsnumre!

I forbindelse med husflidsudstillingen havde Klitteng skrevet og oplæst et mindedig om dronning Margrethe. Eksemplarerne af Læsø Avis, hvori digtet stod, blev revet væk, så man måtte trykke 500 ex. af digtet. Indtægterne fra salget skulle gå til Dronning Margrethes Fond, hvis formål det var at samle midler til et monument over dronningen. (Læsø Avis, 1926)

Læsøbageren opfandt en ny bageovn, som skulle kunne transporteres rundt, hvor der var behov for den. Han havde allieret sig med Frederikshavns Jernstøberi om produktion af en to-etagers, 8-pladet ovn. Den kunne opstilles på 36 timer, og den var også beregnet til f.eks. at gøre nytte, hvis en bagermester ønskede at udvide sit bageri. Der brugtes kun 19 kg koks til opfyringen af ovnen. I avisen udtryktes håb om, at dette danske produkt måtte erobre sig et marked og vinde landsry. I samme avis fortælles, at Klitteng har været i Skagen, har bagt kage til kongeparret og fået tilladelse til at kalde kagen ”Chr.X’s-kage”. (Læsø Avis, 1926)

Læsø Turistforening

Klitteng fortæller: ”Så kom købmanden, snedkeren, slagteren og jeg til at snakke om, at det var en skam, at Læsø ikke var mere kendt i det øvrige land. Nu havde jeg gennem tyve år gjort reklame for øen udenlands: Mit navn var ikke skrevet i en avis eller

Hvordan det gik Læsøbageren

Hakon Mielche slutter sin beretning om Læsøbageren (på det tidspunkt var Klitteng 67 år gammel) således:

Klitteng har talt om et fond, der skulle oprettes med henblik på at sende unge danske bagersvende ud på rejser i fremmede lande, så de kunne vende hjem med nye impulser til det ældgamle håndværk – ”Det fond skal blive til virkelighed!”

”Sådan ser en mand ud, som ikke kan slås ned, den mand, der hele livet har levet efter devisen: Man skal tro på sig selv til det yderste, være på pletten i det rigtige øjeblik og ikke være bange for at springe på, når toget farer forbi! Den mand, der har rettet sig så meget efter katastrofen (Klitteng blev blind), at han kan sige: ”Det var da godt, det kun var synet, jeg mistede. Tænk, om det havde været snakketøjet!”

Han har haft sine modstandere, som han har haft sine misundere. Det var altid den særprægedes lod. Alle billederne på væggene, de indrammede lovord om hans bagekunst, de mange udlændinge, der har været ved at brække tungen på at sige navnet på en af Danmarks fem hundrede små øer, han var Danmarks gesandt, samtidig med, at han var wienerbrødets apostel. Som han selv siger det: Der er mange præsidenter og guvernører og ministre, men der har aldrig været mere end én Læsøbager i hele verden.

Og så skidt med, om han aldrig har bagt et stykke wienerbrød på Læsø!”

Anette Agerboe da Rosa, født 1947. Dimitteret 1969 fra Nr. Nissum Seminarium. Turist på Læsø første gang i 1970, fastboende fra 2001. Samme år ansat på Læsø skole indtil pensionering i 2016.

Regel Behandlingen, og selv de bedste Raavarer hjælper ikke, naar Behandlingen er forkert.
Nu vil en Fagmand maaske sige: Hvorfor aabne Hemmelighederne i vort Fag for den almindelige Husmoder? — Mit Svar bliver da dette: Da Bagnings Hjemmene er en tusindaarig Tradition, der ikke lader sig hæmme ved Tilbageholdelse af en eller anden god Opskrift, saa hjælp hellere disse vore energiske danske Husmødre med at fremstille et ordentligt Produkt, og deres Tanker om vort Fag vil da snarere høynes end det modsatte. Som Helhed betragtet, tror jeg nok, at vi alle staar os ved at have Husmoderen paa vort Parti.

Hvad nu selve Fagmanden angaar, saa kan der maaske i denne Bog ogsaa findes Ting af Værdi for denne. I ethvert Fald er den unge Svend sjældent saa udlært, at der ikke skulde kunne være noget, der kunde passe for ham eller for den Forretning, hvori han arbejder.

I tyske Fagkredse har en af mig forfattet Bog, der er udkommet paa Forlag i Leipzig, haft en stor Sukces, og har samme været Tilfældet med mine Recepter overalt i Sverige, Norge og Finland samt forøvrigt i det meste af Europa. Det er derfor mit Haab, at dette mit første lille Arbejde herhjemme maa blive modtaget med samme Imødekommenhed som ude, og i Forventning om, at alle Danske, være sig i Danmark eller udenfor Danmark, vil drage Nytte og Lærdom af Dansk Bagebog, anbefaler jeg hermed samme saavel til Husmoderen som til Fagmanden.

Læsø, 6. April 1915.

L. C. Klitteng.

Wienerbrød. Forarbejder.

1. Fyldninger:

Til Wienerbrød anvendes i Almindelighed 4 forskellige Fyldninger nemlig: Vanillecrém, Mandelmasse, Wienersyltetøj samt Remons.

2. Vanillecrém.

6 hele Æg, 250 gr. Sukker, 100 gr. Mel, $\frac{1}{2}$ Stg. Vanille, piskes godt sammen og tilsættes derefter 1 Liter Mælk, hvorefter det hele koges godt sammen til det bliver tykt.

3. Mandelmasse.

200 gr. fintmalede, afskallede Mandler og 750 gr. Sukker, røres sammen med hele Æg saa mange, at en smidig Masse fremkommer.

Tilsættes nogle faa Draaber bitter Mandelolie.

4. Wienersyltetøj.

$\frac{1}{2}$ kg. tørrede Æbler og $\frac{1}{2}$ kg. tørrede Abrikoser, koges i $2\frac{1}{2}$ Liter Vand saalænge til Frugten bliver mør. Derpaa presses den til Moes ved f. Eks. at køre

2

Massen gennem en Kødmaskine, hvorefter tilsættes $2\frac{1}{2}$ kg. st. Melis, og $1\frac{1}{2}$ Liter Vand og derpaa gives det hele et Opkog paa ca. 15 Minutter. Under denne sidste Kogning, som ikke maa foregaa over for stærk Ild, røres stadig, for at Massen ikke skal svie paa Bunden af Gryden. Den færdigkogte Masse sættes paa Glas eller Krukker og tildækkes med Pergamentpapir. Holder sig frisk i flere Maaneder.

5. Remons.

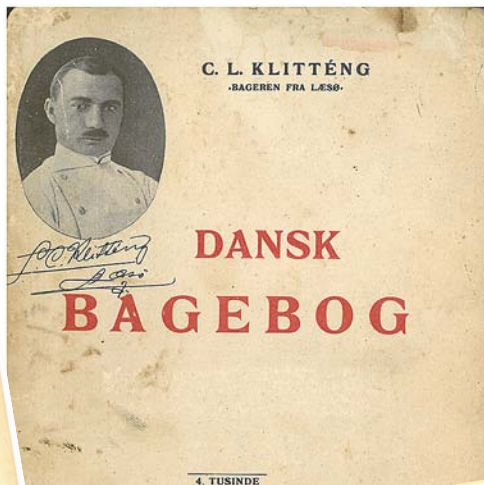
1 kg. Smør (Margarine) varmes en Smule over Ilden til det bliver smidigt (ikke smeltet), derefter røres 1 kg. st. Melis i og begge Dele røres sammen til det skummer.

Disse fire Fyldninger kunne man efter Behag tillave i hele, halve eller kvarte Portioner, efter som Forbruget fordrer det.

6. Deigen.

Til denne bruges følgende Ingredienser:

1 Liter kold, skummet Mælk, 200 gr. Pressegær, 200 gr. Sukker, 4 hele Æg, og 5 gr. Kardemomme. Mel efter Behag, saa meget, at Deigen ikke bliver for løs. Deigen lægges straks op paa Bordet med et godt Lag Mel under og dannes firkantet, hvorefter der straks indrulles 1 kg. Smør, som foregaa paa den Maade, at Smørret, som maa være fast men smidigt, lægges i smaa Stykker paa den halve Flade af Deigen. Den anden Halvdel af Deigen slaas derefter over Smørret, tilklappes fast i Siderne, for at Smørret under Rulningen ikke skal kunne presses ud. Derefter

*Klitteng udgav
en bog med
nogle af sine
opskrifter.
Foto: Læso
Museum*

3

udrulles Deigen til en Længde af ca. 90 ctm. og halvt saa bredt med en almindelig Kagerulle. Derefter slaar man Deigen sammen i en trediedels Bredde af hele dens Længde, og højre Trediedel af Deigen atter igen over de 2 Lag, saaledes bliver Deigen altsaa 3 tykke, sammenlagte Lag. Nu vendes Deigen omkring, saa den kommer til at ligge paa langs med Bordet og samme Behandling, som her skildret, foretages en Gang til, derefter udrulles Deigen tilsidst i en Længde af en god Meter og halvt saa bred, inddeles i en 4 eller 5 lange Stykker og sættes paa et køligt Sted, for at ikke Deigen skal staa og hæve sig.

Derefter er Deigen klar til at inddeles i mindre Stykker af hvilken Slags, man ønsker at maatte forfærdige.

7. Smørkager.

Disse bages i Blikringe, ca. 5 ctm. høje, direkte sat paa Bagepladen. Bruges Ringe med Bund, maa denne være løs og kunne adskilles fra Ringen, da Kagerne, efter at de er bagte, ikke kunne taale at vendes, da de derved synker sammen. Inden i Ringen lægges et Stykke Dej tyndt udrullet i rund Form og presses ca. 1 ctm. op ad Blikringens indvendige Side. Denne Bund af Dej bestryges med en Spise-skefuld Remons, derefter lidt Mandelmasse atter igen over Remonsen, og et Stykke Dej paa ca. 20 ctm.s Længde og 15 ctm.s Bredde udrulles nu paa Bordet og bestryges paa samme Maade som Bunden og rulles sammen til en Sneglepølse. Dette Stykke Dej inddeles i 7-8 Snegle. En Snegl sættes i Midten af

Museumshuset Byrum Hovedgade 68

Vi skal tilbage til cirka 2008 for at finde frem til tidspunktet, hvor museets personale og bestyrelse for første gang begyndte at tale om at flytte museets administration fra Gl. Østerbyvej 35 til nye lokaler et sted på øen. Der havde på dette tidspunkt længe været et ønske om at fraflytte de utidssvarende lokaler i den gamle skole i Gl. Østerby. Kommunen havde året forinden solgt lokalerne til en privat udlejer, der helt i tråd med lejelovens bestemmelser valgte år for år at sætte huslejen op. Dette samt en særdeles høj varmeregning forårsaget af bygningens ringe isolering gjorde, at omkostningerne forbundet med lejemålet sled uforholdsmæssigt meget på museets i forvejen anstrengte økonomi. Samtidig havde der længe været et ønske om at også at kunne tilbyde museets gæster adgang til de mange spændende historier, som museets magasin rummer, i form af et særudstillingslokale. Det var med museets daværende 2 udstillingssteder, Museumsgården og Søfarts- og Fiskerimuseet ikke muligt.

Byrum Hovedgade 68 købes

Der skulle gå 3 år, inden den rigtige placering var fundet, og økonomien også var på plads. Med hjælp fra Augustinus Fonden købtes den tidligere grovvarerforretning overfor mejeripladsen i Byrum i 2011 af Peter Sørensen og Historieparken. Samtidig iværksattes et forprojekt, som havde til formål at beskrive, hvorledes det nye museumshus skulle tage sig ud, og hvilke funktioner det skulle indeholde. Dette forprojekt var knap afsluttet, førend museet fik besøg af kulturstyrelsen, der med jævne mellemrum besøgte alle landets museer med henblik på at vurdere, hvor godt det enkelte museum lever op til museumslovens bestemmelser. Kort sagt, om museet fortsat gør sig fortjent til at kunne kalde sig statsanerkendt lokalmuseum og dermed indløse den dertil knyttede statsstøtte eller ej. Ud af de mange anbefalinger og heldigvis kun få løftede pegefingre stod ét forhold særligt tydeligt frem. Styrelsen mente ganske enkelt, at museet brugte for mange ressourcer på leje og vedligehold af sin bygningsmasse. Løsningen på dette

forhold, ifølge styrelsen, var at reducere antallet af adresser med mindst 2. Denne løsning lå ikke langt fra museets i forvejen langt fremskredne planer om at samle administrationen og dele af samlingen i nye lokaler i Byrum.

Midlertidig flytning

I sommeren 2014 fik et besøg fra arbejdstilsynet i lokalerne på Gl. Østerbyvej 35 stor betydning for museets planer om at flytte administrationen og magasinet til Byrum. Under besøget konstateredes det, at lokalerne ikke levede op til kravene om stabile kulde-/varmeforhold ved medarbejdernes arbejdsstationer. Bygningen var med andre ord ikke godt nok isoleret, og da ejeren ikke viste sig interesseret i at udbedre det forhold, var den eneste løsning at fraflytte lokalerne, inden arbejdstilsynets frist udløb i januar 2015. Planen om at flytte direkte fra Gl. Østerby og ind i nye lokaler på Byrum Hovedgade 68 måtte derfor opgives, og der skulle findes en midlertidig adresse for både administration og samling. Valget faldt på Den Danske Banks gamle lokaler på adressen Byrum Hovedgade 55, der fra 1. januar 2015 og indtil 2. salen i det nyopførte museumshus stod færdige i februar 2017 gjorde det ud for museets administration og lokalarkiv.

Museets samling, som tidligere havde befundet sig i den gamle gymnastiksal i skolen i Gl. Østerby, måtte naturligvis også flyttes. Til det formål lejes den tidligere tømmerhandel på Gydensvej i Byrum. Her har samlingen været opbevaret lige siden og er først for ganske nylig flyttet med til det nye museum og har dermed opfyldt kulturstyrelsens ønske fra 2012 om at samle museets aktiviteter på færre adresser.

Birch Nielsens grovvareforretning ca. 1950, også kaldet det røde hus. Foto: Læsø Museum

Birch Nielsens grovvareforretning set fra Torvald Hansens tårn ca. 1950. Foto: Læsø Museum

Ny ledelse og reducerede planer

I foråret 2013 skiftede museet for anden gang i forløbet leder, og samtidig blev det klart, at der ikke kunne findes fuld finansiering til det projekterede firefløjede nybyggeri overfor mejeripladsen. En af de første opgaver for undertegnede blev derfor i samarbejde med projektets arkitekt at finde frem til en reduceret løsning, som alle parter kunne være tilfredse med, og samtidig sikre museets økonomi på længere

*Facaden på
det nye muse-
umshus under
ombygning
i sommeren
2016. Foto:
Læsø Museum*

sigt. Det lykkedes i løbet af 2014 at nå til enighed om et reduceret projekt, som ifølge arkitekten kunne bygges indenfor de daværende økonomiske rammer.

Licitation og opstart på byggefasen

Desværre viste licitationen i sensommeren 2015, at arkitekten havde været særdeles optimistisk i forhold til at estimere byggeomkostningerne på det reducerede projekt. Herefter forestod en lang proces, hvor museet ad alle tænkelige veje forsøgte at rejse den manglende kapital, således at byggefasen endeligt kunne sættes i gang. Resultatet af de mange anstrengelser blev, at museet i foråret 2017 måtte låne sig til de kr. 4.500.000 kr., som manglede i byggebudgettet. Den sene afgørelse på de økonomiske udfor-

dringer fik også betydning for byggefasen og især på indretningen af udstillingerne. Indvielsen af det nye museumshus måtte udskydes fra april 2017 til 1. juli og senere til den 29. juli.

Udfordringer under byggefasen

På trods af, at byggeriet endnu ikke var fuldt finansieret, vurderedes det, at byggefasens opstart i foråret 2016 ikke kunne udskydes yderligere, hvis man skulle gøre sig forhåbninger om at færdiggøre projektet i 2017. Derfor påbegyndtes nedrivningen af de to fløje, som ikke indgik i projektet, og renoveringen af fløjen ud mod Byrum Hovedgade gik i gang.

Det viste sig som ofte før, når man påbegynder renoveringen af en ældre bygning, at ikke alle for-

hold er som først antaget. Jeg skal ikke belemre læseren med samtlige afvigelser, der i øvrigt for de flestes vedkommende kunne udbedres indenfor budgettet og tidsrammen. Et enkelt forhold viste sig imidlertid at få alvorlige konsekvenser. Det viste sig hurtigt, at ingeniøren ikke kunne garantere, at gulvet på 1.salen kunne holde til, at der opholdt sig mere end 100 personer på etagen på samme tid. En grænse, som i hvert tilfælde på indvielsesdagen måtte forventes at blive overskredet. Derfor måtte arkitekten udtænke en løsning, som indebar, at bygningen skulle forstærkes med et stålskelet fra kælder til 2. sal. Løsningen, som betød, at bygningens mure ikke længere var bærende, betød naturligvis også en merudgift i forhold

til det oprindelige licitationsbudget fra 2015 og en overskridelse af den oprindelige tidsfrist for færdiggørelse af projektet i april 2017.

Museumsbutikken

Museets personale havde længe, inden butikken i stueetagen på Byrum Hovedgade 68 stod færdig, ærgret sig over, hvor vanskeligt det kan være at præsentere museumsvarer i et ordentligt lys og uden frygt for, at varerne gik til på grund af fugt og mus i den gamle butik på Museumsgården. Derfor valgte vi at flytte butikken fra museumsgården ind til Byrum, hvor det øvrige handelsliv i øvrigt kunne have en afsmittende effekt på salget i vores butik.

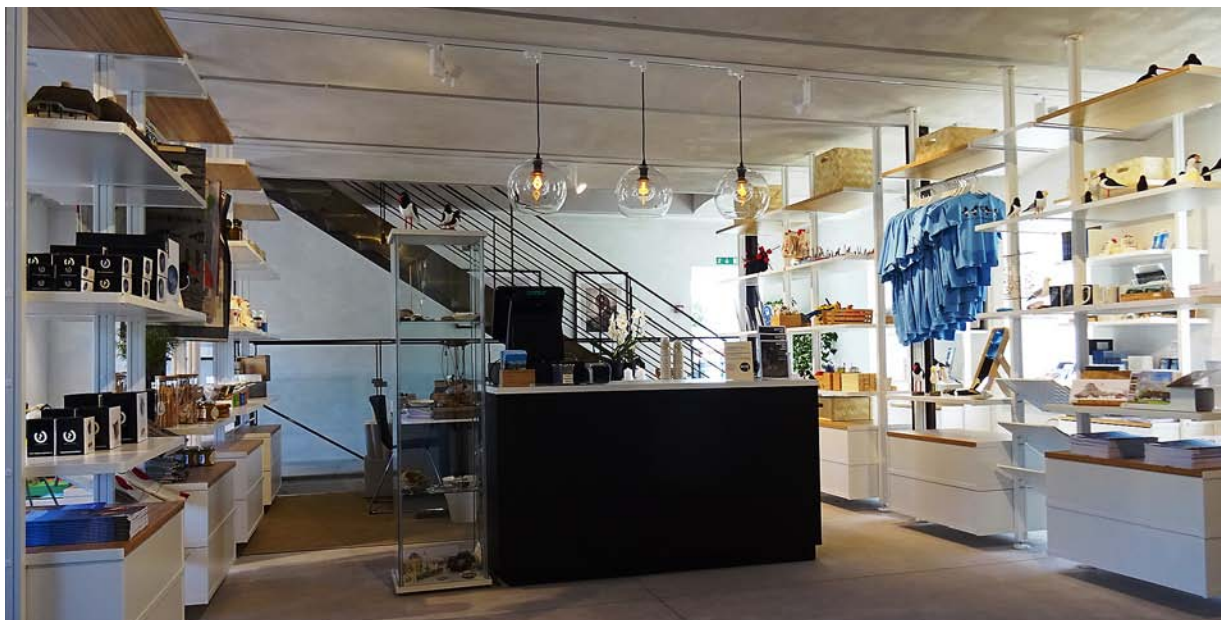
Museets magasin under opførelsen i september 2016. Foto: Læso Museum

Udstillingslokalerne i november 2016. Foto: Læsø Museum

Administration og Lokalhøistorisk Arkiv i november 2016. Foto: Læsø Museum

*Butikken dagen
før indvielsen
juli 2017. Foto:
Læso Museum*

*Butiksinteriøret
monteres i april
2017. Foto: Læso
Museum*

Tanken med butikken udover at sælge spændende museumsrelaterede varer var at skabe et rum i byen, hvor det er rart at opholde sig, også selv om man ikke ønsker at indløse billet til udstillingerne ovenpå. Det skulle være muligt at komme indenfor i et afslappet og behageligt miljø, hvor man kunne nyde en kop kaffe og læse i de mange spændende bøger om Læsø, mens man for eksempel ventede på bussen mod Vesterø eller Østerby. Det synes vi i al beskedenhed, vi har opnået.

Indretning af nye udstillinger

Når der skal laves nye permanente udstillinger, som forhåbentlig kommer til at pryde lokalerne i mange år fremover, er det naturligvis vigtigt fra starten at gøre sig klart, hvilke elementer fra samlingen som skal indgå, og hvilke som ikke skal. Da det tidligt stod klart, at søfarts og fiskeriudstillingen fremover skulle have til huse i de nye lokaler, bestod den vigtigste opgave i at finde frem til de delelementer, som måtte med i en sådan udstilling. Dernæst bestod

Udsnit fra den permanente Søfart- & Fiskeriudstilling, 26. juli 2017. Foto: Læsø Museum

kunsten i at få så meget som muligt ud af de beskeden ca. 60 m², som var til rådighed for den permanente udstilling. Som sparringspartner i den proces entrerede museet med firmaet MUSEKO, som har museumsindretning som deres speciale. Ved siden af den permanente udstilling er der indrettet ca. 40 m² til særudstillinger. Her er det for første gang blevet muligt at udstille og fortælle historien om de mange spændende genstande fra museets samling, som aldrig tidligere har set dagens lys, idet de ikke passede ind i de to eksisterende permanente udstillinger, nemlig Søfarts- og Fiskerimuseet og Museumsgården. I første omgang har vi valgt at fokusere på 3 Læsøpersonligheder. Nedenfor følger et kort resumé over de tre personer.

BRÆNDEVINSPRÆSTEN:

Theodor Christoffer Clausen blev født på Bågø ud for Assens den 10. december 1872. Som søn af sognepræst Niels Clausen har faderens beskæftigelse sandsynligvis haft indflydelse på Theodors valg af studium, da han i en alder af 44 i 1917 tager den teologiske embedseksamen og samme år ansættes som kapellan på Læsø.

Der går imidlertid ikke mere end 4 år, så bliver Theodor Clausen efter et par klager afskediget

på grund af ”katolske tendenser”. Theodor Clausen vælger nu ikke, som mange måske havde forventet, at forlade Læsø. I stedet køber han en lille ejendom i Klitten med det passende navn Himmerig. Det er først på dette tidspunkt, at Pastor Emeritus Clausen begynder at eksperimentere med brændevinsfrestillingen.

LÆSØBAGEREN L.C. KLITTENG:

Jeg har mødt en mand, hvis faglige kvalifikationer i forbindelse med et organisationstalent langt over det almindelige og en sans for reklame, der selv i vor tid er enestående, ville have bragt ham så vidt, som han kunne ønske sig det, hvis han havde sat hele sin djævlblændte energi og stædighed ind på det. Han kunne have nedsat sig i et hvilket som helst land og i løbet af et par år skabt sig en urokkelig position som konge indenfor sit fag.

Hakon Meilche om L.C. Klitteng 1944

LÆSØMALEREN MARINUS NIELSEN:

Marinus Nielsen værdsatte Læsø, og han holdt af dens beboere. Han elskede livet og havde fået den gave at kunne se på sine omgivelser med en kunstners øjne. Han har været med til at lukke vore øjne op for skønheden ved den ø, han elskede. Hans billeder lever, og

Simon Kyhn-Madsen Simon er 41 år og Museumsleder ved Læsø Museum siden 2013. Er uddannet historiker og middelalderarkæolog fra Århus Universitet. Har en fortid som museumsinspektør på Hillerød Museum, Gammel Estrup Herregårdsmuseet og Østjyllands Museum

gennem dem mindes vi den gamle kunstmaler fra Læsø.
Arne Juul Jacobsen om Marinus Nielsen

Vil man vide mere om disse 3 fantastiske personligheder, er det naturligvis muligt ved et besøg på museet. Men det skal være snart, da planen er at udskeifte én eller flere af særudstillingerne en gang om året.

Fremtiden

Selvom byggeriet står færdigt, er arbejdet bag ved facaden naturligvis langt fra afsluttet. Museets med-

arbejdere arbejder hver dag på at gøre gæsternes besøg på museet endnu bedre, og der arbejdes desuden med at realisere drømmen om endnu en udstillingsfløj, der skal huse endnu flere af de mange fantastiske fortællinger, Læsøs historie rummer.

I første omgang bliver det store arbejde dog at gøre øens gæster bekendte med det nye hus, der gerne på sigt skal blive ligeså integreret en del af et besøg på Læsø som Museumsgården. Det er undertegnedes beskedne håb, at læseren vil være behjælpelig med at løfte den opgave.

Første arbejdsdag i det ny museumshus mandag den 31. juli 2017, set fra Torvald Hansens tårn. Foto: Læsø Museum

Jon Eirik Lundberg

Kunstnerne på Læsø

Anslag til en beretning og et overblik

En dyd, jeg første gang hørte om på Læsø, kaldes ”positiv uimponerethed”. Det betyder, at man bifalder noget, uden dermed at falde på halen over det. En pragmatisk holdning rundet af mange generationers erfaringer.

Gennem tiderne er der kommet mange mennesker udefra til Læsø, og en god del af dem har arbejdet med kunst i den ene eller anden forstand. De har efterladt en lang og rig kulturarv, begravet under støv, rust, glemsel og jord. Den positive uimponerethed har sørget for at lade tingene ligge, hvor de lå, uden så meget ståhej.

Jeg kom først i kontakt med alt dette, da jeg i 2006 ankom til øen for at læse filosofi hos dr. philos. Hans Kolstad. Kolstad havde etableret sig på Dethsgård og allerede skabt en lille sommerkoloni et par sæsoner dér. Kolonien trak især på Kolstads netværk af norske og svenske malere og poeter fra Oslo. Og skønt den fest var forbi i 2006, bar den i sig en større fortælling om Læsø som et samlingssted for kunstnere.

Via gården for enden af Stoklundvejen kom jeg i kontakt med en skare kunstnere og kunstnersjæle med tilknytning til Læsø, herunder Erik Sparre. Jeg

var desuden gift den gang med en tilflyttet kunstner, Helene Høie, som bl.a. har efterladt et aftryk i form af det store relief i Hotel Nygaards balsal, og som stadig arbejder tæt med en anden af øens skabende mennesker, Anne Julie. Helene byggede et værksted i laden i det hus vi lejede, gav det navnet ”Galleri Embæk” efter huset og åbnede op for publikum om sommeren. Som

Galleri Embæk, påsken 2009.

Foto: Jon Eirik Lundberg

gallerist og kunstner var hun i 2008 inviteret, med følge, til åbningen af Jorns renoverede hus, hvor vi på én aften mødte adskillige mennesker, som skulle få stor betydning for udstillingsaktiviteterne fremefter.

Efter Erik Sparres død i 2008 fik jeg mulighed for at arbejde med det, der var tilbage af hans værker i huset og værkstedet På Remmerne. Jeg stod ude i haven om vinteren og brunerede figurerne med linolie og gasflamme, og Helene lod mig låne galleriet i påsken 2009. På den måde kom den første Sparre-udstilling i stand. Blandt gæsterne dukkede nye skikkelser op, venner af Sparre, og kunstnere, kunsthåndværkere.

Jeg lærte efterhånden, at der på Læsø i 70'erne og tidligt i firserne havde været tilløb til et slags Thy-miljø, centreret omkring Byrum. Et kreativt og alternativt miljø, der dog gik i sig selv efter nogle år.

Udenfor Vesterø havde galleristen og verdensmanden Børge Birch i tresserne købt et sommerhus og fået en vision om Læsø som "et nyt Skagen". Han realiserede selv ideen ved først at købe et hus for Asger Jorn, Bangsbo Have, og senere et til Jørgen Haugen Sørensen, da denne kortvarigt levede i eksil fra sit nye hjemland, Italien. (Jorn havde selv fundet frem til sælgeren af gården på Læsø, en medrejsende passager, han tilfældigt mødte i et tog). Især Jørgens gård var et samlingspunkt, både for tilrejsende kunstnere og lokale skikkelser. Erik Sparre assisterede med svejsning og fik tilgang til marmor fra billedhuggeren. Det produktive liv blev dokumenteret af fotografen Gregers Nielsen. Ca. 25 % af hans enorme samling negativer hos Det Kongelige Bibliotek er dedikeret til Jørgen Haugen Sørensen, og en stor del er optaget på Læsø.

Trafikken af kunstnere bidrog stærkt til at give

Galleri Embæk, 2009. Foto: Jon Eirik Lundberg

*Leif Ladefoged
åbner Læsø
Kunstmuseum i
"Klokkebøjen"
2010. Foto: Jon
Eirik Lundberg*

Læsø en vigtig position i nyere dansk kunsthistorie. Jorns arbejdsophold tiltrak nemlig en ung Per Kirkeby, som kom til øen i forbindelse med en film, han lavede om Jorn. Kort efter vendte han tilbage og købte sit eget hus. Jorns maleri over tre vægge i Birchs stue fik også følgevirkninger, idet man på et tidspunkt ville redde værket, som var malet direkte på mur. Det kostede 1 million kroner at overføre maleriet fra væg til lærred, hvad der bragte Peter Augustinus til øen for at tage projektet i betragtning. Det var hans families

fond, der skulle betale operationen. Ligesom Kirkeby vendte også han tilbage og anskaffede familien et hus.

Børge Birch og Peter Augustinus er to omdrejningspunkter for Læsøs rolle som kunsternes arbejdssted i nyere tid. Hvor Birch var engageret i at initiere ny produktion, begyndte Peter Augustinus at indsamle værker af de mest betydningsfulde kunstnere, der har opholdt sig og arbejdet på øen. Han nåede at købe et titals værker, men samlede viden om lokaliseringen af ca. 40. Anker, Tuxen, Krøyer, Hoffmeister og andre. Når man kommer op til nyere tid føjer Jorn, Haugen Sørensen og Kirkeby sig til listen.

Via renoveringen af Jorns hus har galleristen Tom Christoffersen også bragt depechen videre og lagt bolig og atelier til et stort antal kunstnere på arbejdsophold. Tidligere færgedirektør Jess Jessen-Klixbüll og bogtrykker Per Nørhaven har gennem en årrække bidraget til øens kulturliv, ligesom andre sommerhusejere og virksomheder.

Den årlige kunsthøjsfest i juli er vokset til et stort samlingspunkt for kunstnere fra Læsøs nærområder, Danmark, Norge og Sverige. Hans Kolstads kunstner venner fra det tidlige 2004 og 2005, navnlig Christopher Rådlund og Roar Kjærstad, er vendt tilbage via festivalen og Henry Dysons internationale galleri.

Efter Galleri Embæk lavede jeg og Helene et par pop-up-kunstmuseer i først den kondemnerede

Byggeriet i Læsø Kunsthal inden åbningen i 2012. Foto: Peter Larsen

Til åbningen af Læsø Kunsthal i 2012: Den russiske maler og arkitekt Alexander Thieme og dr. philos Hans Kolstad. Foto: Jon Eirik Lundberg

F.v. Mari Anne Duus Jørgensen, Per Kirkeby, Morten Modin, Nina Wöhlk, Jon Eirik Lundberg, Mai Misfeldt. I baggrunden maleriet "Læsø". Foto: Vesle Brøndum

restaurant "Klokkebøjen" på havnen i Østerby (2010) og i en tidligere stald, som havde tjent som autoværksted, bibliotek og endelig en børnehave, Spilloppen, i Vesterø (2011). I disse somre mødte vi tyske, norske, danske og svenske kunstnere og forfattere, udstillere og andre branchefolk med et særligt forhold til Læsø. Fra tyske gæster hørte jeg om Francis Brønnum, hvis hus var fyldt med malerier, kun få indviede fik at se. Over kaffen på besøg hos nogen kom historier om tyske og russiske kunstnere, der havde levet og arbejdet i største diskretion inde i skovene. En samler tog mig med til sit sommerhus, som var fyldt med værker af store, internationale navne. Jeg fik opdateret min

viden om Sparre og samlede senere det anekdotiske kildemateriale i udgivelsen "Erik Sparre – Den hemmelighedsfulde mester" (2012).

I dialog med Peter Augustinus og havnefoged Kurt Kiil, god vilje fra kommunen og en lille støtte fra Region Nordjylland fik jeg i 2012 etableret kunsthallen i den forladte skibssmedje i Østerby. Med denne nye base kunne vi tage fat på større udstillingsprojekter. Vi arbejder på at renovere bygningen, så den kan anvendes hele året, både til udstilling og som atelier. Vi vil også udvide den, så vi kan rumme en større fast samling. Vi kan jo ikke regne med, at et nyt hold

Kunsthallen og smedien er historisk tæt forbundne. De lokale virksomheder har altid været behjælpelige og stillet udstyr og hænder til rådighed for kunsthallen. Her en smediecykel på Smedievejen. Foto: Vesle Brøndum

Læsø Kunsthalls facade anno 2016. Foto: Jon Eirik Lundberg

kunstnere vil etablere sig med hus og atelier. Ved at stille et til rådighed kan det være, vi kan understøtte traditionen.

”Det nye Skagen” eksisterer, nærmest i forlængelse med det gamle Skagen. Her ligger allerede en stor fortælling, som i tiden fremover vil vokse yderligere, idet der arbejdes på mange fronter i forlængelse af denne kulturarv. I kraft af kunsthallen har vi eksempelvis kunnet fortælle historien om Kirkeby, Haugen Sørensen og til sommer Asger Jorn, ligesom kunsthallen har inviteret samtidskunstnere til ny produktion på øen hvert eneste år siden opstarten i 2012.

Drømmen er, at huset bruges som atelier om vinteren, og at kunstneren føjer et værk til den faste samling, så både Birchs og Augustinus’ visioner lever videre. For min egen del vil jeg gerne også udvikle Sparresamlingen og få et bedre overblik over de andre ”outsider”-kunstnere, der har levet og arbejdet i det stille på øen. Når man bevæger sig i kunstterrænet på Læsø, er der skatte overalt, hvor man stikker spaden ned.

Jon Eirik Lundberg (f. 1974), leder af Læsø Kunsthall. Ankom Læsø i 2006 for at studere Henri Bergson hos dr. philos Hans Kolstad. Blev fastboende på øen til efteråret 2009, hvor han vendte tilbage til Københavns Universitet og færdiggjorde en kandidatgrad i politisk filosofi. Drev pop-up-museet Læsø Kunstmuseum i 2010 og 2011, og etablerede Læsø Kunsthall i 2012. Arrangerer hver sæson udstillinger og en litteraturfestival i regi af kunsthallen. Skriver derudover skønlitterære bøger og faglitterære artikler.

Museumsforeningen for Læsø 2017

Oprettelse, formål og virke

Foreningen blev stiftet den 11. november 1982, og dens formål er at udbrede forståelsen og interessen for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø. Foreningen virker som støttekreds for Læsø Museum, og foreningens bestyrelse er repræsenteret i bestyrelsen for Læsø Museum ved tre medlemmer.

Privatpersoner, firmaer og institutioner kan optages i foreningen som medlemmer.

Årligt kontingent er 70 kr. Medlemskab giver gratis adgang til museet, gratis årsskrift samt mulighed for at deltage i udvalgsarbejdet eller ved frivilligt arbejde for Læsø Museum.

Publikationsfonden

Fondens formål er bl.a. at støtte udgivelsen af publikationer om Læsø og gennem salg og formidling at sikre, at også "smalle" publikationer om Læsø-emner når ud til medlemmer og interesserede.

Adresse:

Museumsforeningen for
Læsøs publikationsfond ved
Birgit Stoklund

Hjemmeside:

www.laesoe-museumsforening.dk

Bestyrelsen

Jette Munk*, *formand*
Røllikevej 7
9940 Læsø
Tlf.: 61 86 33 34
jmunk35@gmail.com

Birgit Stoklund*, *kasserer*
Starbækvejen 10
9940 Læsø
Tlf. 29 72 30 89
birgit-stoklund@hotmail.com

Karin E. Jønsson, *næstformand*
Erik M. Sørensen*, *sekretær*
Irmelin Stoklund
John Andreassen
Jens Ydegård

* Medl. af Læsø Museums bestyrelse

Læsø Museum 2017

Oprettelse, formål og virke

Læsø Museum blev oprettet den 22. april 1938 og har siden 1. januar 1985 haft status som statsanerkendt, kulturhistorisk lokalmuseum. Museets formål er at indsamle, bevare og formidle genstande og oplysninger om Læsøs kultur- og naturhistorie.

Bestyrelsen

Henrik Autzen, *formand, repr. for Læsø Kommune*
Bente Faldt Faurholt, *repr. for Læsø Kommune*
Jette Munk *repr. for Museumsforeningen*
Birgit Stoklund, *repr. for Museumsforeningen*
Erik Møller Sørensen, *repr. for Museumsforeningen*
Bertel Fog, *repr. for erhvervsforeningerne på Læsø*
Lena Christiansen (- 29. juni)
Jess Jessen Klixbüll (29. juni -)
Repr. for de kulturbærende foreninger på Læsø
John Rendbo frem til d. 29. juni
Museumsdirektør, Vendsyssel historiske museum

Museumsinspektør:

Simon Kyhn-Madsen

Museumsassistenter:

Lili Jepsen
Niels Erik Nielsen

Sommerkustoder:

Elly Thomsen
Irene Stoklund Svendsen
Karen Vestergaard Andersen

LÆSØ MUSEUM 2018

Museumsgården

Museumsvej 3, Byrum

Åbningstider:

Se: laesoe-museum.dk

Museumshuset

Byrum Hovedgade 68, Byrum

Åbningstider:

Se: laesoe-museum.dk

Entré:

Januar - 26. marts:

Voksne 40 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus

27. marts - 21. oktober:

Voksne 80 kr. (billetten gælder som entré begge steder)

Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus. Ved besøg begge steder:

1500 kr.

22. oktober - 21. december:

Voksne 40 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus.

Rundvisning på Museumsgården og i Museumshuset
(kun efter aftale):

Billet + kr. 450,- (hverdag)

Billet + kr. 600,- (lør/søn- og helligdage)

Halv pris på entré og rundvisning for firmamedarbejdere og foreningsmedlemmer hjemmehørende på Læsø ved forudbestilling af rundvisning.

Hedvigs Hus

Linievejen 36, Østerby Havn

Læsø Museum og Hedvigs Hus'

Laug afholder en række arrangementer i løbet af sæsonen.

FN 162 "Ellen"

Information vedrørende sejldage og medlemskab kan fås via både-laugets **facebookside** "Museums-skibet ELLEN på Læsø".

Lokalhistorisk Arkiv

Byrum Hovedgade 68

11.01 - 29.11:

Torsdage kl. 10-14, dog ej Skærtorsdag og Kristi Himmelfart.

Administration

Byrum Hovedgade 68

9940 Læsø

laesoe-museum@laesoe.dk

laesoe-museum.dk

ISBN 978-87-88683-55-4

ISSN 1903-8372